

Självständigt arbete på avancerad nivå

Independent degree project – second cycle

Historia 15 hp

History (Arts) 15 credits

Folkhemmets parias

Debatten om romernas assimilation, 1963-1966

Ylva Hammarström

Mittuniversitetet

MID SWEDEN UNIVERSITY

Campus Härnösand Universitetsbacken 1, SE-871 88. Campus Sundsvall Holmgatan 10, SE-851 70 Sundsvall.

Campus Östersund Kunskapens väg 8, SE-831 25 Östersund.

Phone: +46 (0)771 97 50 00, Fax: +46 (0)771 97 50 01.

MITTUNIVERSITETET

Historiska institutionen

Examinator: Jan Samuelson, jan.samuelson@miun.se

Handledare: Tomas Berglund, tomas.berglund@miun.se

Författare: Ylva Hammarström, ylha0900@student.miun.se

Huvudområde: Historia

Termin, år: VT, 2013

Innehåll

Innehåll.....	6
Inledning	4
Syfte och problemformulering	7
Metod, material och avgränsningar.....	7
Teoretiska utgångspunkter	8
Forskningsläge	12
Undersökning och analys	14
Debatten 1963-1965	14
Utanförskapet.....	15
”Zigenarfrågans” lösningar	18
Sammanfattning	21
Analys av debatten 1963-1965.....	22
Debatten 1966-1969.....	24
Fortsatta problem och nya utmaningar.....	24
Assimilation?	27
Sammanfattning	29
Analys av debatten 1966-1969.....	29
Jämförande och avslutande diskussion	31
Vidare forskning.....	32
Sammanfattning	33
Käll- och litteraturförteckning	34
Tryckta källor	34
Övriga tidningar	35
Litteratur.....	35
Webbplatser.....	36

Inledning

I Sverige idag pågår en ständig och intensiv debatt om assimilation, om pluralism och om minoriteters rättigheter. Det förhärskande perspektivet tycks vara pluralism. I mitten av 1900-talet i Sverige fördes en debatt om den svenska grupp romer¹ som var ättlingar till de romer som hade invandrat till Sverige runt sekelskiftet. Den självklara utgångspunkten var till en början assimilation. Som jag kommer att visa förändrades debatten och kom i högre grad handla om pluralism som föregrep den omlägningen av den nya integrationspolitiken som genomfördes 1975. Detta år antog riksdagen riktlinjer för en samlad invandrarpolitik som innebar ett avståndstagande från assimilationstanken och att etniska, språkliga och religiösa minoriteter skulle främjas att behålla och utveckla sitt eget kulturliv.²

Föreliggande uppsats behandlar och beskriver debatten om romers assimilation i Sverige under 1960-talet. Debatten granskas utifrån begreppen intervention och romantik, samt begreppet etnicitet. Debatten behandlas också i en kontext utifrån en vision om folkhemmet och välfärdssamhället som präglade 1960-talets Sverige.

Romernas historia i Sverige

Romernas ankomst till Sverige brukar dateras till 1512 enligt en anteckning i Stockholms stads tänkeböcker. Där noterades ett sällskap som uppgav att de kom från ”Lilla Egypten”. Olaus Petri, främst känd som Sverige reformator, nämner 1512 som året då de första ”tattarna” kom till Sverige. De fick först ett generöst mottagande men senare växte misstänksamheten mot främlingarna. 1560 förbjöd ärkebiskopen prästerna att befatta sig med ”tatrarna”, de fick inte döpa eller begrava dem. 1637 utfärdades den första allmänna ”zigenarförordningen”, som innebar att inom ett år skulle de som ansågs vara ”tattare” och ”zigenare” förvisas ur landet. De män som påträffades därefter fick dödas och kvinnor och barn fick jagas över gränsen.³ Under 1800-talet inordnades ”tattare” och ”zigenare” i kategorin lösdrivare. I svenskt myndighetsspråk gjordes länge ingen skillnad mellan ”zigenare” och ”tattare”. Först i slutet av 1800-talet började de betraktas som skilda grupper.⁴ ”Zigenare” beskrevs som en utdöende grupp av ”rasrena” utlänningar medan ”tattare” ansågs vara en ”blandras” av svenskt och ”zigeniskt” ursprung. Invandringen av romer kring sekelskiftet 1900 ledde till det definitiva åtskiljandet av kategorierna ”tattare” och ”zigenare”.⁵ 1914 förbjöds zigenisk invandring och detta gällde fram till 1954 vilket ledde till en isolering av romerna i Sverige.⁶

Enligt 1923 års betänkande, som behandlade eventuella ändringar i lösdriverilagen, definierades ”zigenare” som främlingar med ett nomadiserande levnadssätt som inte var förenligt med den

---

¹I uppsatsen kommer jag använda mig av både begreppen romer och zigenare, under rubriken Teoretiska utgångspunkter ges en förklaring till när och varför.

²<http://www.regeringen.se/content/1/c4/18/78/6e54e14b.pdf>, 2013-06-10.

³Cederberg (2010) 37f.

⁴Cederberg (2010) s. 15.

⁵Montesino (2010) s. 8.

⁶Cederberg (2010) s. 39.

svenska befolkningens sätt att leva. Under 1920- och 1930-talet talades om ”tattarproblemet”, det ansågs i grunden vara ett socialt problem och ”löstes” med rasbiologiska åtgärder såsom sterilisering.⁷ På 1940-talet ifrågasattes romernas inordning i kategorin utlänningar. Det konstaterades att de flesta av dem antingen var födda i Sverige eller hade varit i landet en tid. 1952 erkändes deras medborgarstatus.⁸

”Zigenarfrågan” under 1950-talet

I 1956 års betänkande av ”Zigenarfrågan” identifierades romer som hade bott i Sverige som svenskar, ”svenska zigenare”, andra romer betraktades som ”utländska zigenare”. Trots att gruppen ”svenska zigenare” ansågs vara svenskar så beskrevs den ändå som en avgränsad grupp från den övriga svenska befolkningen. Det fastställdes att det huvudsakligen var rörligheten som skilde dem åt från övrig befolkning. Det var en liten grupp som omfattades av kategorin ”svenska zigenare”, knappt tusen individer.⁹ I mitten av 1900-talet väcktes ”zigenarfrågan” som syftade till att assimilera just denna grupp.¹⁰ Den inkluderande zigenarpolitiken som nu uppstod var en följd av en större utveckling där flera nya grupper och kategorier blev föremål för socialpolitiska åtgärder för att omvandla dem till ”nyttiga” medborgare.¹¹ ”Zigenarfrågan” uppmärksammades under en brytningstid då tvångsinslag i fattigvårdspolitiken ifrågasattes och lösdriverilagen kritiserades. Den var också en del av den statliga välfärdspolitiken.¹² Romernas situation togs upp i riksdagen och 1954 beslutade riksdagen att en utredning skulle genomföras.¹³ I mars 1954 gav Kungl Maj:t en kommitté uppdrag att utreda romernas förhållande och vilka åtgärder som var lämpliga att vidta för att anpassa romerna till samhället.¹⁴ I 1956 års betänkande menade man att romerna i det moderna samhället hade svårt att klara sig och därför måste de anpassa sig, de var offer för en utveckling som de inte kunde ta del av. Interventionen legitimerades av föreställningen om romer som en grupp som inte själva kunde ta sig ur sin situation.¹⁵ Assimilation sågs som oundviklig. I betänkandet framkommer föreställningen om att ”zigenarkulturen” var på väg att upplösas och staten ansågs ha moralisk och laglig skyldighet att hjälpa dem.¹⁶ Första åtgärden för att assimilera romerna var att se till att de blev bofasta och att de skulle få skolgång.¹⁷

”Zigenarfrågan” under 1960-talet

1960-talet var det decennium då den statliga ”zigenarpolitiken” förverkligades genom olika åtgärder för att assimilera romerna i den ”etablerade ordningen”. Grundförutsättningen var att de inordnades i statistiken och blev fast bofasta. Därefter skulle de integreras in i den arbetande befolkningen.¹⁸ Ett antal studier genomfördes

---

⁷Svanberg, Tydén (1992) s. 356ff

⁸Montesino Parra (2002), s. 119.

⁹Montesino Parra (2002) s. 99ff.

¹⁰Svanberg, Tydén (1992) s. 361.

¹¹Montesino Parra (2002) s. 120.

¹²Montesino (2010) s. 20.

¹³Montesino Parra (2002) s. 124.

¹⁴Arnstberg (1998) s. 29.

¹⁵Montesino Parra (2002) s. 124ff.

¹⁶Montesino (2010) s. 21ff.

¹⁷Montesino Parra (2002) s. 134f.

¹⁸Montesino Parra (2002) s. 170f.

på Arbetsmarknadsstyrelsens uppdrag. AMS hade ansvar för genomförandet av de statliga besluten när det gällde "zigenarfrågan". Carl-Herman Tillhagen blev anlitad som expert och genomförde en genealogisk undersökning av romerna i landet. En antropologisk och genetisk undersökning genomfördes och även en socialmedicinsk undersökning av socialläkaren John Takman 1962-65.¹⁹ I denna framlades att ett vakuum hade uppstått för de romer som hade hamnat i permanenta läger och att de hade blivit passiviserade. Takman ansåg att detta borde lösas med individuellt anpassade och snabba åtgärder. "Zigenarsamfundet" bildades 1964 och på samfundets initiativ startades en folkhögskola för romer. Tanken på en folkhögskola mötte motstånd från AMS sakkunnige i frågan, Tillhagen som bland annat menade att romer inte hade tillräcklig "psykisk ork" för att kunna gå en längre tid i skola. Mycket medialt uppmärksammas blev den "sittstrejk" som ett antal studerande romer genomförde efter att ha avslutat en sex veckors intensivkurs på folkhögskolan. Folkhögskolan fick inga statliga pengar men kursen kunde fortsätta tack vare donationer från privatpersoner och organisationer. 1963 lanserades ett skolprojekt som pågick till 1969 och handlade om att undervisningen för både romska barn och vuxna skulle bli bättre anpassad efter deras behov och önskemål. 1966 kom vuxenutbildningen igång på bred front och de studerande fick utbildningsbidrag.²⁰

Anti-ziganism och föreställningar om romer

Föreställningar om romer och hat mot dem har förekommit i Europa under många århundraden. Irka Cederberg hävdar att det finns skäl att jämställa det europeiska samhällets inställning till romer med de attityder som har funnits mot judar. Hatet mot de båda grupperna har samma rötter, religiösa föreställningar, rädsla för det främmande, nationell chauvinism och rasism. Romer har liksom judar angripits och fördomar och klichéer har spridits från predikstolar, i populärkonst, i litteraturen och medier.²¹

I intervjuer som gjordes med svenskar under 1800-talet och i början av 1900-talet framkom det att det inte fanns mycket kunskap hos folk i gemene vad gäller gruppen romer. Olika spekulationer när det gällde deras ursprung framkom, många hävdade att de saknade religion, man ansåg att de var "tattare" även om en del betonar olikheten: "tattare" är svenskar och "zigenare" ansågs vara utlänningar.²² Romer gavs nedsättande benämningar, de väckte skräck och misstänksamhet och de var inte välkomna. Den mest spridda uppfattningen var att romer stal och bedrog trots att det väldigt få av dessa utsagor om romers stöldbenägenhet som var självupplevda. Att romer lurade och bedrog var också en vanlig föreställning, till exempel när det gällde hästhandel men också när det gällde tiggande. Det fanns även föreställningar om att anledningen till varför de reste runt var att de hade "vandarblod" i sig och att de inte ville eller förmådde ha ett hårt arbete.²³ Samtidigt fanns det även en romantiserande och erotisk bild av "zigenarkvinnan" och i viss mån av mannen. Det blev en omöjlig situation som romer hade att hantera, de gjorde fel när de inte betedde sig som bofasta samtidigt som det fanns de som ansåg att de dög bäst om de var annorlunda.²⁴ Under 1950-talet förekom artiklar som anspelade

---

¹⁹Montesino Parra (2002) s. 153f.

²⁰Román (1992) s. 20ff.

²¹Cederberg (2010) s. 69f.

²²Catomeris (2004) s. 260.

²³Catomeris (2004) s. 261ff.

²⁴Catomeris (2004) s. 264.

på brottslingars romska bakgrund och det fanns artiklar som skildrar romer som ett exotiskt folk. I riksdagen förekom fördomsfulla uttalanden om att det inte går att stöpa om romer och deras ”vandringsblod”.²⁵

Disposition

Jag kommer i närmast följande avsnitt redogöra för syftet och problemformulering samt källmaterial och metod, som följs av mina teoretiska utgångspunkter. Jag presenterar debatten i två delar först 1963-1965 utifrån i olika aspekter. Därpå gör jag en analys av tidsperioden. Därefter presenterar jag debatten 1966-1969 och därpå en analys. Jag avslutar med en diskussion där jag jämför tidsperioderna och drar slutsatser.

Syfte och problemformulering

Syftet med denna uppsats är att undersöka den offentliga debatten om hur samhälle och stat skulle förhålla sig till gruppen ”svenska zigenares” assimilation. En debatt som följde i kölvattnet av och även påverkade den statliga politik gentemot romer som syftade till assimilation och intervention. Den offentliga debatten var mest intensiv under 1960-talet, därför har jag valt att fokusera på detta årtionde, närmare bestämt åren mellan 1963-1969. Debatten säger mycket om sin tid, den speglar dels synen på nationen, minoriteter och assimilation och dels idén om folkhemmet och välfärdssamhället. Den speglar också en övergång i tankesätt när de gäller dessa aspekter. Men det säger inte bara generellt något om minoriteter utan också något om de tankar som fanns om ”zigenare” under denna tidsperiod. Uppsatsen ger alltså inget svar på om romerna assimilerades eller hur de statliga åtgärderna implementerades utan enbart på hur ett antal debattörer såg på om det som hände eller inte hände och hur man skulle se på gruppen romer. De övergripande frågeställningarna är:

1. Vilka argument för och emot romernas assimilation framförs i debatten?
2. Vilken syn på ”zigenare” och etnicitet speglar argumenten?
3. Förändrades debatten över tid och i så fall hur?

Metod, material och avgränsningar

Källmaterialet som ligger till grund för denna uppsats är ett urval av böcker och längre artiklar i diverse tidskrifter. För att på bästa sätt kunna spegla debatten och de olika ståndpunkter och argument som framfördes i debatten har jag använt mig av Yvonne Pålssons bibliografi *Zigenare och tattare i Sverige 1950-1975: Bidrag till en bibliografi* samt gått igenom delar av de tidningsurklipp om romer som finns bevarat på ”Zigenarsektionen” på Stockholms Stadsarkiv. Urvalet är gjort med tanke på att de olika ståndpunkterna ska få komma till tals.

Mitt källmaterial består av tre böcker: *Zigenerska* av Katarina Taikon, *Zigenare* av Ivar Lo-Johansson,

---

²⁵Catomeris (2004) s. 284.

Zigenarna i Sverige av Carl-Herman Tillhagen, en kortare tryckt skrift: *Zigenare och vanliga svenskar: Fakta om en s.k. rasikonflikt* av Evert Kumm. Det består även av ett antal längre artiklar i tidskrifter av bland annat Taikon, Tillhagen och Takman. Ett problem med urvalet är att de främst speglar etablerade skribenters och debattörers åsikter. Genom att undersöka till exempel tidningsnotiser och intervjuer hade det möjligtvis gått att se vad mindre etablerade och engagerade ansåg, men det hade också blivit en annan undersökning.

Studien består av analys av böcker och artiklar i tidskrifter och med hjälp av begrepp och teoretiska utgångspunkter samt tidigare forskning har jag dragit slutsatser utifrån frågeställningarna. I läsningen av källmaterialet har jag letat efter huvuddragen i debatten. Jag har utgått från mina frågeställningar och även letat i texterna efter nyckelord: assimilation (eller närliggande ord som inpassning, anpassning och inlemning), kultur, intervention och romantik.

Uppsatsen är tidsmässigt avgränsad åren 1963 till 1969. En annan möjlig startpunkt hade varit 1954 en zigenarundersökning tillsattes och ”zigenarfrågan” anses ha tagit sin början. Men fokus är olika skribenters förhållningssätt till ”zigenarfrågan” och då är 1963 en bättre startpunkt. Det var detta år som Katarina Taikons bok utkom som av många anses vara en startpunkt i debatten. Det var det år Ivar-Lo Johansson utgav sin bok *Zigenare* på nytt med ett nyskrivet tillägg som rörde romernas assimilation. Studien är begränsad framåt i tiden till 1969, det beror på att debatten om de svenska romerna dör ut och istället uppmärksammas utvisning av grupper av utländska romer. Fokus flyttas därmed bort från den inhemska minoriteten som är i centrum för min undersökning.

I uppsatsen redovisas först debatten 1963-1965 och sedan 1966-1969, på grund av att det då går att se en förändring, detta är en förenkling men det gör det lättare att följa och analysera den förskjutning i debatten som sker.

Den debatt som jag undersökt fördes medelst tidningsartiklar, notiser, tv-program, böcker, radioinslag etc. Jag har valt att begränsa mig till längre artiklar i tidskrifter och böcker då dessa kan ge en mer fördjupad argumentation och tydligare ståndpunkter.

Teoretiska utgångspunkter

Minoriteter, intervention, romantik och assimilation

Enligt Eriksen kan en etnisk minoritet definieras som en grupp som till antalet är underlägsen resten av ett samhälles befolkning och som återskapas som en etnisk kategori. Minoriteter och majoriteter existerar i förhållande till varandra och begreppen är relativa och relationella. I nationalismen definieras etnisk variation ofta av dominerande grupper som ett problem, som något som måste ”hanteras”.

Det finns tre strategier som används av staten i hanteringen av minoriteter. Den första är assimilation, det vill säga att minoriteter överger sina språk och sina gränsmarkörer och börjar identifiera sig som majoritetsbefolkningen. Den andra strategin är att staten eftersträvar dominans, detta leder ofta till segregation på etnisk grund det vill säga att minoriteten fysiskt avlägsnas från majoriteten. Det tredje alternativet är att överskrida den etniskt nationalistiska ideologin och anta en multikulturalistisk ideologi där människor har

medborgarskap och fullständiga samhällsliga rättigheter utan att ha en särskild kulturell identitet.

Minoriteter kan i sin tur reagera mot statens dominans på tre sätt. Det första är återigen assimilation. Detta kan dock vara omöjligt för minoriteten. Det andra är att bejaka sin underordning eller på andra sätt försöka samleva med nationalstaten. Det tredje är att bryta sig ur och separeras men detta är alltid oförenligt med statens politik. Strategier från staten och minoriteter sker aldrig renodlat utan de används ofta parallellt.²⁶

Begreppet assimilation kommer jag använda på samma sätt som Eriksen nämligen att det innebär att minoriteter överger sina språk och gränsmarkörer och identifierar sig med majoritetsbefolkningen. Jag använder begreppet i problemformuleringen och i bakgrunden. I 1960-talets debatt användes även begreppen ”inpassning”, ”anpassning” och ”inlemning” och i presentationen av källmaterialet använder jag mig av debattörernas ord för att sedan i debatten analysera utifrån begreppet ”assimilation” som jag har presenterat det här.

Detta är det generella förhållandet mellan stat och minoritet som Eriksen tecknar. För den specifika relationen mellan minoriteten romer och staten använder jag mig av Norma Montesino Parras bok *Zigenarfrågan. Intervention och romantik* och även hennes artikel Romer i svensk myndighetspolitik – ett historiskt perspektiv. I dessa beskriver hon två olika utgångspunkter som staten och forskare har förhållit sig till i hanteringen av minoriteten romer: intervention och romantik.

Den interventionistiska utgångspunkten har framhållit romers oförmåga att själva anpassa sig till samhället och därför har de ansetts behöva hjälp från staten. Denna ståndpunkt utvecklades främst av den tyska forskaren Grellmann, som beskrev romerna som ett folk med gemensamt ursprung, levnadssätt och språk och menade att detta folk var ett problem men också en potentiell resurs för staten. Han lade grunden för den interventionsmodell som blev vägledande för 1900-talets förslag. Att civilisera romer var en fråga om barmhärtighet, enligt Grellman, men också en ekonomisk möjlighet då de skulle bli en tillgång om de blev ”nyttiga” medborgare. Han förespråkade tvångsbosättning som åtgärd för att detta skulle ske.²⁷ Behovet av experter ansågs nödvändigt då romer inte ansågs själva kunna övervinna sin situation. De forskare som anslöt sig till myndigheternas åtgärder och projekt hade assimilation som en självklar utgångspunkt.²⁸

Det romantiska förhållningssättet har koncentrerat sig på romernas historia och försökt undersöka romers särprägel och framhållit denna som något positivt som inte bör förstöras. Den romantiska utgångspunkten utvecklades av Gypsy Lore Society. De behandlade romernas ursprung och det som ansågs ha gjort dem till ett eget folk. De utvecklade också tankar om ”äkta och oäkta zigenare”. Den ”äkta zigenaren” var en varelse av ren och ädel natur och blev en symbol för en social ordning som i 1800-talets världsbild var moraliskt och socialt överlägsen samtiden. Den ”oäkta zigenaren” blev en typisk representant för den moraliska undergång som urbanisering och industrialisering hade skapat. De egenskaper som var typiska för ”äkta zigenare” var bland annat deras gruppsammanhållning, deras närhet till naturen och deras kärlek till sina barn. Detta var hotat av samhällets utveckling, därför behövde Gypsy Lore Society samla in kunskap om romer innan

---

²⁶Eriksen (1998) s. 151ff.

²⁷Montesino (2010) s. 41.

²⁸Montesino (2010) s. 27f.

den sista ”äkta zigenaren” försvann.²⁹

Intervention och romantik är två utgångspunkter som även går att urskilja i debatten på 1960-talet som fördes i samband med ”zigenarfrågan” och därför att är det lämpligt att utgå från dessa båda ytterligheter i analysen av debatten.

Folkhemmet och välfärdssamhället

Den historiska kontexten som ”zigenarfrågan” uppstod i var den statliga välfärdspolitiken.³⁰ Folkhemmet och välfärdsstaten är ett återkommande tema i de källor jag har undersökt.

Begreppet ”folkhem” blev enligt Klas Åmark symbolen för socialdemokratins samlande politik under 1930-talet och lanserades av Per Albin Hansson där han anför att det goda hemmet ska tillämpas på nationen i stort och bryta ned sociala och ekonomiska skrankor som skiljer medborgare åt.³¹ Ambitionen var att bygga ut säkerhetsnätet mot fattigdom och nöd. Reformen som socialförsäkringar och folkpensioner genomfördes för att uppnå detta mål.³² Folkhemmet var en vision som kom att präglade hela den svenska efterkrigshistorien. Folkhemmet eller välfärdsstaten var en viktig del av vad begreppet svenskhet har kommit att stå för. Folkhemstanken blev en del av att vara svensk och en grund till stolthet. Begreppens grundfundament var en utbyggd social grundtrygghet för alla medborgare, kombinerat med samförståndspolitik på arbetsmarknaden samt ett stabilt politiskt och socialt klimat.³³ Men det fanns även en mörkare sida av folkhemmet, i den svenska välfärdsstatens uppbyggnad fanns det starka inslag av övertalning och uppfostran av medborgare att anamma den officiella folkhemsidéens världsbild.³⁴

I källmaterialet används orden ”folkhemmet” och ”välfärdssamhället” men debattörerna syftar på samma idé och samma vision och därför använder jag dem synonymt.

Etnicitet

De finns tre olika ansatser att tala om etnicitet, den första är essentialism, det vill säga att tillhörighet och ursprung ses som fasta och oföränderliga. Människor föds in sin etnicitet och etniciteten kan konstateras på ett objektivt sätt och blir en egenskap man *har*. Nationstillhörigheten bestämmer kulturen som bestämmer etniciteten. Den andra ansatsen är konstruktivismen som Eriksen förespråkar, etniciteten ska ses i relation till andra. I denna ansats frikopplas etnicitet och kultur från varandra, kulturen är ett mänskligt skapelseverk. Att ”vara” en etnicitet är alltså inte detsamma som att leva på ett speciellt sätt. Relationerna som skapar etniciteter präglas av ”dikotomisering” som är ett Oss/Dem-förhållande som särskiljer två grupper.³⁵ Stereotypisering är ett viktigt begrepp för att förstå etniciteter. Stereotypisering är enligt Eriksen ”skapandet och

---

²⁹Montesino Parra (2002) s. 69f.

³⁰Montesino (2010) s. 20.

³¹Åmark (2005) s. 65.

³²Åmark (2005) s. 82.

³³Löw (2002) s. 78.

³⁴Lagergren (1999) s. 168.

³⁵Eriksen (1998) s. 39f.

den konsekventa tillämpningen av standardiserade föreställningar om vad som kulturellt utmärker en grupp". Han menar att vi använder oss av stereotyper av tre olika anledningar: för det första hjälper stereotyper oss att skapa ordning i en annars komplicerad social värld, för det andra används det för att rättfärdiga privilegier för en viss grupp men kan användas också för att avhjälpa känslor av maktlöshet och resignation från en underordnad grupp. För det tredje hjälper stereotyper oss att definiera den egna gruppens gränser.³⁶ Den tredje ansatsen är postkolonial teoribildning där man menar att tillhörighet och ursprung är socialt och språkligt konstruerat. Man blir en etnicitet genom handlingar och tal om vad den etniciteten kan tänkas vara och inte vara. Betydelsen av etniciteten blir beroende av hur vi väljer att tala om den. Postkolonial teoribildning innehåller också en diskussion om makt och vem som har rätt att definiera någon och konsekvenserna av denna definition. Etnicitet och kultur är varken statiska utan situationella och föränderliga fenomen som ständigt omskapas i relation till språkliga praktiker. Den stora skillnaden från konstruktivismen är att språk och makt vägs in som två viktiga komponenter, samt ett intersektionellt perspektiv.³⁷

Romer, definition och namn

År 2000 blev romer erkända som en av Sveriges fem nationella minoriteter.³⁸ Det är inte självklart vem som tillhör denna minoritet men en riktlinje är att varje individ själv väljer att identifiera sig med den grupp som han eller hon har en förankring i och tycker sig tillhöra.³⁹ Den nationella minoriteten romer är en sammansatt grupp människor som rymmer människor med svenskt, finskt och utomnordiskt ursprung.⁴⁰ Gruppen resande som har benämnts som "tattare" ingår också i denna grupp.⁴¹ Den grupp källmaterialet i min studie behandlar är den grupp som ansågs vara ättlingar till de romer som invandrade till Sverige sekelskiftet 1900 och blev isolerade till följd av invandringsförbudet för romer 1914-1954. Frågan om vilka som tillhör en grupp eller en minoritet är alltid svår. Jag hävdar inte att den grupp som är föremål för den debatt jag undersöker är homogen, det finns inga givna gränser för den. Men i debatten från 1960-talet framstår gruppen "svenska zigenare" som homogen.

Tidigare har denna grupp benämnts som "zigenare", detta anses dock vara ett nedsättande ord som har använts *om* romer och inte av dem.⁴² Jag kommer i uppsatsen i huvudsak använda ordet romer. Då ordet "zigenare" används av de forskare jag refererar till använder jag det och även i presentationen av källmaterialet. När jag syftar till stereotypen "zigenare" använder jag mig av citationstecken för att klargöra det. Under 1960-talet var dock "zigenare" det ord som användes uteslutande.

---

³⁶Eriksen (1998) s. 33ff.

³⁷Wikström (2009) s. 12f.

³⁸Cederberg (2010) s. 47.

³⁹<http://nationellaminoriteter.nordiskamuseet.se/att-vara-nationell-minoritet.htm>, 2013-05-27.

⁴⁰<http://nationellaminoriteter.nordiskamuseet.se/romer.htm>, 2013-05-27.

⁴¹Cederberg (2010) s. 47.

⁴²Cederberg (2010) s. 14.

Forskningsläge

Den forskning som främst har bedrivits kring romernas assimilation i samhället har fokuserat på den statliga politiken gentemot romer. Det finns få studier som behandlar just den offentliga debatten kring detta händelseförlopp. I mitt forskningsläge redogör jag för de delar som berör 1960-talets debatt av Henrik Románs C-uppsats *Folkhemmet och det hemlösa folket: Om svensk zigenarpolitik 1954-1969*, samt Karl-Olov Arnstbergs bok *Svenskar och zigenare: En etnologisk studie av samspelet över en kulturell gräns*.

Henrik Románs syfte är att undersöka den svenska zigenarpolitiken mellan 1954-1969, i detta berör han också hur opinionen ställde sig till politiken. Enligt honom är de fyra viktigaste opinionsbildarna under denna tidsperiod Carl-Herman Tillhagen, som var folklivsforskare och engagerade i zigenarutredningen 1954 och i debatten under 60-talet och även delaktig i den byråkratiska apparaten som ”zigenarexpert” åt Arbetsmarknadsstyrelsen. John Takman fungerade som politiker, socialläkare och tjänsteman åt byråkratin och var delaktig i det praktiska genomförandet av de beslutande åtgärderna. Arne Trankell var engagerad framförallt i skolfrågor. Den för allmänheten mest kända var Katarina Taikon och i media iklädde hon sig rollen som ”zigenarnas taleskvinna”.⁴³ Enligt Román höll sig debatten kring ”zigenarfrågan” på en stillsam nivå fram till 1963 men engagemanget ökade från år till år. Taikons bok *Zigenerska* som utkom 1963 blev en inledning till en ökad intensitet i engagemanget för zigenarna. Assimilation var i debatten det förhärskande perspektivet och när Ivar Lo-Johansson gick i bräschen för uppfattningen att den statliga utredningen var ett försök att utplåna den svensk-zigenska folkstammen fick han utstå mycket kritik för att han romantiserade den zigenska tillvaron. Román hävdar att det går att se Lo-Johanssons syn som romantisk och rasistisk men att han också var före sin tid då det gällde förordandet av en pluralism som slog igenom först tjugo år senare.⁴⁴ Román menar att Katarina Taikon hade ett ambivalent förhållande till assimileringsträvanden.⁴⁵ Román tycker sig kunna se att framåt slutet av 1960-talet har en insikt växt fram hos forskarna att zigenarna inte hade gått mot kulturell upplösning i mötet med det svenska folkhemmet. Han refererar till Arne Trankell som ansåg att svenskar måste samverka med zigenarna i det svenska samhället för att forma en ny kulturidentitet som svenska zigenare eller zigenare i Sverige.⁴⁶

Karl-Olov Arnstberg hävdar att zigenarna troligtvis aldrig i något land mött en majoritetsbefolkning som varit så besluten att hjälpa dem ”in i samhället” som var fallet med 1960-talets Sverige. Enligt honom är John Takman och Carl-Herman Tillhagen de två opinionsbildare som får störst utrymme, men även Ivar Lo-Johansson och Katarina Taikon finns med i debatten. Tillhagen är positiv men inte alltid solidarisk med den gryende zigenska aktivismen till skillnad från Takman.⁴⁷ I debatten fångas både experter och svenskar in i vad Arnstberg kallar ”de assimilatoriska stämningarna”.⁴⁸ Enligt Arnstberg är tidsandan under denna tid var

---

⁴³Román (1992) s. 8f.

⁴⁴Román (1992) s. 18f.

⁴⁵Román (1992) s. 37.

⁴⁶Román (1992) s. 25.

⁴⁷Arnstberg (1998) s. 70.

⁴⁸Arnstberg (1998) s. 97.

entydigt inriktad på assimilation och att Taikon i sin bok *Zigenerska* reservationslöst bejakar detta.⁴⁹ Anledningen till detta är, enligt Arnstberg, att Taikon och även hennes syster Rosa välkomnas in i det svenska folkhemmet och till skillnad från andra zigenare så antar de erbjudandet och lyckas nå framgång och mot den bakgrunden är det förståeligt att de ivrar för zigenarnas assimilation. Systrarnas roll i debatten blir att representera zigenarna: ”Katarina Taikon blir mer zigenisk än kanske någon annan, trots att hon antagligen tänker mer svenskt än zigeniskt och trots att hon formellt sett endast är 'halvzigenerska' genom att ha en svensk mor.” Detta, skriver Arnstberg, skapar ambivalenta relationer med många zigenare i Sverige och att de har svårt att acceptera hennes framträdande roll bland annat när hon hävdar att zigenarna är på väg och även vill assimileras.⁵⁰ I Arnstbergs redogörelse för debatten mellan Taikon och Lo-Johansson påstår han att Taikon inte skiljer sig i sak från andra svenska debattörer men att hennes avgörande förstag är hennes zigeniska börd. Enligt honom ser Taikon Lo-Johansson som en måltavla som representerar den föråldrade zigenarromantiska inställningen. Arnstberg beskriver reaktioner på *Zigenerska* som positiva och att den får en auktoritet som inga andra böcker har fått. Han kritiserar Taikon för att i det hon skriver ligger en annan form av romantisering än den som Lo-Johansson beskylls för. Enligt honom förstärker Taikon bilden att samhället måste ”ställa upp” och att hon legitimerar zigenarnas rätt att ställa krav på samhället och menar att hon därmed i förlängningen lägger grunden för det bidragsberoende som dominerar dagens bild.⁵¹ Arnstberg uppfattar att debatten ändrar karaktär mot slutet av 60-talet så att behovet av att visa respekt för zigenisk kultur blir tydligare i media. Zigenarna skulle anpassa sig men samtidigt behålla sin kultur. Samhället måste hjälpa dem, men inte genom assimilation utan integration.⁵²

I tidigare forskning har fokus varit statlig politik gentemot romer, det som finns om den offentliga debatten nämns enbart som hastigast. Det var en debatt som lämnade efter sig en mängd böcker och övriga texter men ändå till stor del är okänd idag. Föreliggande studie motiveras av att det är en fördjupning av beskrivningen av debatten och fyller på så sätt en lucka i tidigare forskning. Analysen kommer också delvis skilja sig åt från tidigare forskning.

---

⁴⁹ Arnstberg (1998) s. 79.

⁵⁰ Arnstberg (1998) s. 83.

⁵¹ Arnstberg (1998) s. 119f.

⁵² Arnstberg (1998) s. 262.

Undersökning och analys

I följande del kommer jag mer i detalj redogöra för debatten 1963-1965. Jag har valt att dela upp den i två huvudaspekter där jag kommer redogöra för de argument som framfördes. Första aspekten behandlar romernas utanförskap, där jag redogör för hur debattörerna anser att detta har uppstått och om huruvida romerna är ett folk som är skilt från det svenska folket och från "tattarna". Andra aspekten rör "zigenarfrågans" lösning, där jag redogör för om debattörerna tycker att zigenarna ska assimileras eller inte och på vems ansvar detta ska ske och på vilket sätt detta ska ske. Efter detta kommer jag utifrån mina teoretiska ståndpunkter analysera debatten och försöka besvara övriga frågeställningar. I delen därpå redogör och analyserar debatten 1966-1969. Även denna del är uppdelad i två aspekter. Det första fokuserar på fortsatta problem och nya utmaningar där jag samlar vad debattörerna anser är de problem som romerna i Sverige står inför under denna tidsperiod. Den andra aspekten handlar om assimilation och den är uppdelad dels i en generell del, dels när det handlar specifikt om romer.

Debatten 1963-1965

Debatten 1963-1965 om romernas assimilation blev en mycket livlig debatt där många artiklar skrevs, böcker gavs ut och även tv- och radioprogram sändes för att både beskriva "zigenarproblemet" och även för att föreslå lösningar. 1962 skriver John Takman en artikel i Sociala meddelanden, en tidskrift som gavs ut av Socialstyrelsen, denna artikel föregrep den intensiva debatt som pågick från och med 1963. John Takman var en socialläkare som länge engagerat sig i frågor kring romer. Han hade bland annat genomfört en undersökning 1952 för att reda på situationen för den zigeniska befolkningen i Stockholm.⁵³ Han var med och genomförde en socialmedicinsk undersökning av romerna i mitten av 1960-talet.⁵⁴ Artikeln med rubriken "Som läkare för zigenare" refereras till i diverse tidningar runt om i Sverige.⁵⁵ 1963 skriver Takman ytterligare en artikel för Medicinska föreningens tidskrift som heter "Zigenare offer för segregationspolitiken". 1963 ger författaren Ivar Lo-Johansson ut sin bok *Zigenare* från 1929 på nytt, 1955 hade en andra utgåva utkommit då med en efterskrift och denna tredje gång adderar han ytterligare ett tillägg.⁵⁶ Samma år i mars sänds tv-programmet "Vagabond eller vanlig människa?" som beskriver boendesituationen för romerna.⁵⁷ Detta tv-program får ett stort genomslag och väcker starka reaktioner i tidningarna, och många journalister reagerar med indignation över romernas situation.⁵⁸ I oktober 1963 ger Katarina Taikon ut sin bok *Zigenerska* som delvis är självbiografisk och beskriver hennes uppväxt som kringresande rom i Sverige och trots att Taikon inte vill kalla det en debattbok tar hon i den skarpt upp den situation som romerna i Sverige befinner sig i. Hon går bland annat hårt åt den, i hennes tycke, romantiserande bild som Ivar Lo-Johansson målar upp i sin bok *Zigenare*. Boken får oerhört starkt genomslag och recenseras i

---

⁵³Montesino Parra (2002) s. 123.

⁵⁴Montesino Parra (2002) s. 154.

⁵⁵Se bl.a. Karlshamns Allehanda 12.2.63, Vimmerby Tidning 16.2.63, Örebro-Kuriren 12.2.63.

⁵⁶Lo-Johansson (1963) s. 7.

⁵⁷<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=503&artikel=5287850>, 2013-05-27.

⁵⁸Se bl.a. Sydsvenska dagbladet, 6.4.63, Stockholms-Tidningen, 11.4.63, Barometern, 6.4.63, UNT, 6.4.63.

många tidningar och stor vikt läggs vid att det är en rom som skriver om romers situation. ”För första gången skriver här, såvitt jag vet, en zigenare på svenska om zigenare” skriver bland annat Dagens nyheter den 4 oktober.⁵⁹ Ivar Lo-Johansson blir mycket upprörd över kritiken och svarar henne i radioprogrammet Kulturkvarten.⁶⁰ Carl-Herman Tillhagen hade varit sakkunnig i zigenarutredningen 1954 och blev anlitad som ”zigenarexpert” vid Arbetsmarknadsstyrelsen och Socialstyrelsen. 1963 skriver han en artikel i Metallarbetaren, fackförbundstidning utgiven av Metallindustriförbundet.⁶¹ Artikeln har rubriken ”En varböld i folkhemmet” där han argumenterar för en lösning på ”zigenarfrågan”. Journalisten Evert Kumm skriver i Fackföreningsrörelsen en artikel med snarlik rubrik och tema: ”Zigenarna, folkhemmets parias”.

1965 kommer ytterligare två skrifter ut i ämnet. Kumm ger ut skriften *Zigenare och vanliga svenskar Fakta om en s.k. raskonflikt*. Tillhagen ger 1965 ut boken *Zigenare i Sverige* som han ser som ett inslag i den livliga debatten.⁶² Zigenarsamfundet som bildades bland annat av Kumm, Taikon och Takman gav ut en tidskrift i tre nummer under 1965: Amé Beschás, som betyder ”vi bor” på romanés. 1965 skriver även skribenten Bengt Ahlsén i *Libertas*, som är det socialdemokratiska studentförbundets tidskrift för politisk idédebatt, en artikel under rubriken ”900 offer för romantik och förföljelse”. Nils Wall, som var zigenarkonsulent skriver artikeln ”Från husvagn och lägereld till höghus i Farsta” som publicerades 1965.

Utanförskapet

Zigenarna i det moderna sambället

Carl-Herman Tillhagen beskriver ett händelseförlopp för zigenarna där det blir allt svårare för dem att leva på sina traditionella yrken såsom småhandel och tivolirörelse och han beskriver deras nuvarande situation som mycket svår.⁶³

Svårigheterna för zigenarna understryks ytterligare av att de på arbetsmarknaden är synnerligen handikappade. Flertalet i arbetsför ålder kan sålunda varken läsa eller skriva, de är inte yrkesutbildade, de har dålig fysisk kondition och saknar den psykiska träning till disciplinerat arbete som övriga svenskar har fått genom ordnade hem- och skolförhållanden. (Tillhagen 1963:12)

Tillhagen talar om zigenerska kulturen som en kultur som är i upplösning och att arbetet för zigenarna måste påskyndas så att de kommer över skarven mellan den svenska och den zigenerska kulturen.⁶⁴ Tillhagens övertygelse är att zigenarkulturen inte går att rädda och att inga åtgärder från statligt håll kan förhindra zigenarkulturens förfall.⁶⁵ Zigenarna har, enligt Tillhagen, etablerat ett beteendemönster som har växt fram ur de praktiska krav som ett kringvandrande liv har fört med sig, samt ur etiska, religiösa och estetiska värderingar. Han menar att denna kultur inte kan jämföras med ett bofast kulturfolks, som det svenska folket, men att den ändå inger respekt.

---

⁵⁹Dagens Nyheter, 4.10.63.

⁶⁰<http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/70562?programid=503>, 2013-05-27.

⁶¹<http://www.ne.se/metallarbetaren>, 2013-05-27.

⁶²Tillhagen (1965) s. 7.

⁶³Tillhagen (1963) s. 12-13.

⁶⁴Tillhagen (1965) s. 8.

⁶⁵Tillhagen (1965) s. 21f.

Det moderna, avancerade industrisamhället har ett mycket ringa behov av de tjänster, ett nomadfolk kan tillhandahålla. Därmed vittnar på ett tragiskt värtaligt sätt zigenarnas tilltagande utarmning och deras kulturs allt snabbare fortgående förfall. De flesta är medvetna om detta. En del beklagar det, andra konstaterar det likgiltigt, och återigen andra ser däri ett glädjande tecken på att zigenarna börjar växa in i det svenska samhället med de förmåner detta innebär i form av ökat människovärde, bättre kunskap och tryggare framtid. (Tillhagen 1965:22)

Tillhagen beskriver zigenarna som ett underutvecklat folk och att för att hjälpa dem är det viktigt att förstå deras kultur och väsen. Enligt honom måste ”vi” äga deras förtroende och spara den kunskapen. Han ser en framtid där västerländska kulturelementen har spolat bort deras egenart men menar då att de bör ha historiska dokument att bygga sin nationella självkänsla på.⁶⁶

Katarina Taikon skriver angående zigenarna i det moderna samhället:

Även hos oss zigenare bryter i dag den moderna tiden in. Många av våra seder håller på att upplösas, och hela vårt traditionella sätt att leva finns snart inte längre kvar. Jag ser absolut inte detta som något ont – snarast tvärtom. (Taikon 1963:7)

Evert Kumm håller med om detta och säger att zigenaren är chanslös i det moderna samhället och den slutna värld som de har försökt vidmakthålla i den allmänna svenska välfärden inte fungerar längre, enligt honom:⁶⁷

Zigenarna har levat mitt uppe i det svenska väldståndssamhället utan att bli delaktiga i det. De har glidit allt längre ner i en slumtillvaro, som omgivits av alltför skickligt uppbyggda ideologiska murar för att kunna ändras. (Kumm 1965:14)

Zigenarna, ett annat folk?

Ivar Lo-Johansson är den skribent som förfäktar åsikten att zigenarnas vandringslust är frivillig och medfödd. I sin bok *Zigenare* återkommer han ofta till detta tema, han skriver bland annat att ”rasens lust för vandringslivet beror inte enbart av vana utan är ett medfött behov. Det har otaliga gånger bevisats”.⁶⁸ Han anser att det kringflackande livet zigenarna för har de valt frivilligt:

De ha, fast klädda i trasor och fast de bo i blåsiga tält, icke undertryckts, icke påtvingats ett sådant liv. De äro alltjämt friare än sina ömkare. (Lo-Johansson 1963:163)

Lo-Johansson utmålar även andra skillnaderna mellan zigenare och svenskar som medfödda. Han beskriver bland den stora skillnaden i handlingsätt mellan zigenare och västerlänningar, zigenare kan tänka på en sak i flera timmar utan att utföra den eller att ens komma ihåg den efter ett tag. Medan en västerlänning, som Lo-Johansson själv är rastlös och orolig. ”De hade icke vår västerländska reda i sina handlingsätt”.⁶⁹ Han kritiserar den statliga utredningen som förhör zigenare om huruvida de vill bli bofasta eller ej:

---

⁶⁶Tillhagen (1965) s. 151.

⁶⁷Kumm (1965) s. 13.

⁶⁸Lo-Johansson (1963) s. 45.

⁶⁹Lo-Johansson (1963) s. 165.

Zigenarna vädrade emellertid en fördel och svarade därför ytters tillmötesgående på frågorna om de ville bli bofasta. De fantiserade den statliga utredningen full. Av svaren kom man till det statistiska resultatet att zigenarfolket ville sluta sin tusenårsvandring. Dessutom var det vinter och kallt, när undersökningen gjordes. Hade samma frågor ställts till zigenarna under sommarhalvåret, skulle svaren ha låtit annorlunda. Märkvärdigare var det inte. (Lo-Johansson 1963:213)

Katarina Taikon, som under sin barndom levde en kringvandrande liv, kritiserar Lo-Johansson kraftigt. Hennes åsikt är att det faktum att zigenarna är nomader beror på yttre omständigheter. Hon berättar att hon ofta får frågan: ”Har inte ni zigenare vandringslusten i blodet? Längtar du inte åter ut till lägren och vägarna?”. Taikon vederlägger detta:

Det finns också två enkla förklaringar till att vi zigenare fört ett kringflackande liv. Den ena är att den bofasta befolkningen hindrat oss från att slå oss ner någonstans för gott. Den andra är att vi levt av sådana sysslor som tvingats oss att resa omkring. (Taikon 1963:89)

John Takman hävdar att zigenarnas olikhet beror på miljö och inte är medfödd, han driver tesen att zigenare skulle vara som alla andra om de hade fått samma möjligheter. Men han säger också att i de läger som zigenarna har fått bo i flera år, som han kallar ”det svenska folkhemmets koncentrationsläger” är det oundvikligt att zigenarna blir de passiva och parasiterande individer som rasmytologin har utmålat de som.⁷⁰ Det finns, enligt Takman, asociala och trassliga människor bland zigenare, men de är inte asociala för att de är zigenare utan för att de växt upp under förhållanden som ger ”personlighetsdefekter” åt dem likaväl som det skulle göra åt någon annan.⁷¹ Taikon refererar till Takman och håller med honom om att zigenaren i grunden inte är annorlunda än svensken i allmänhet, de olikheter som ännu finns kvar försvinner under andra förhållanden.⁷² Även Tillhagen tror att olikheten och den förmodade vandringsdriften är snarast miljöbetonad:

Det är en allmän och svårutrotad föreställning, att zigenarna skulle ha en vandringsdrift som obevekligen tvingar dem till att vandra. [...] Deras förvärvskällor å ena sidan och omöjligheten att få jord att slå sig ner på å den andra har tvingat dem att vandra. [...] Klart är också vanan att vandra minskar benägenheten för bofasthet. [...] Men vana är inte drift. Vanor kan brytas, vilken den senare tidens utveckling med all tydlighet visar. (Tillhagen 1965:34f)

Trots att Tillhagen pekar på yttre faktorer när det gäller vandringsdriften, beskriver han också svensken och zigenaren som varandras motsatser:

Gemene man behandlar – i bästa fall – zigenaren som om han vore en vanlig svensk och blir naturligtvis upprörd eller förvånad över att reaktionen blir en så helt annan än den han väntat sig. Menige man räknar med att när han talar till en landsman, blir han helt förstådd. Han kan ju alludera till en gemensam kunskapsmassa, till gemensamma åsikter, gemensamma livsmål. Talar han med en zigenare går detta icke för sig. Zigenaren har icke samma kunskaper som vi, hans åsikter är icke våra åsikter, hans ideal är icke våra ideal. (Tillhagen 1965:155f)

Zigenare och tattare delas också upp två olika grupper, Taikon säger apropå att det har gått ett rykte om hur rika zigenare i Göteborg är och att det visade sig senare att de var tattare:

---

⁷⁰Takman (1963) s. 272.

⁷¹Takman (1962) s. 465.

⁷²Taikon (1963) s. 152.

Det kom fram till att det, när det kom till kritan, inte alls gällde zigenare utan tattare, som ju är något helt annat. (Taikon 1963:76)

Tillhagen skriver om tattare att deras ursprung har varit omdiskuterat i forskningen men att numera står det klart är de är en social gruppering i samhället, om förhållandet till zigenarna säger han följande:

I motsats till den sociala gruppering som tattarna och deras gelikar bilder står zigenarna som en etnisk grupp, vilken endast tack vare vissa yttre likheter i fråga om vanor och näringsfång i det allmänna medvetandet kommit att bli jämställda med tattarna. (Tillhagen 1965:19)

”Zigenarfrågans” lösningar

Assimilation?

Ivar-Lo Johanssons presenterar följande lösning på ”zigenarfrågan”:

Det gick inte att samtidigt låta zigenarna vara zigenare och göra dem till svenskar. [...] Av de bägge alternativen såg jag som det riktigaste att låta zigenarnas lilla folkspillra i Sverige fortsätta att leva i enlighet med sin natur. De borde av svenskarna hjälpas till det, i stället för att hindras från det. Samhällshjälpen till zigenarna borde inte bestå i en utrotning av dem. Jag ansåg att det svenska folkhemmet borde ha råd att ha zigenarna kvar som zigenare. [...] Samhället kunde kosta på sig en sådan anomali som den zigenarna utgjorde. Likriktningsförsöken påminde om dem man träffade på i diktaturer. Om intet annat satte zigenarna lite färg på det svenska samhället, som myndigheterna vill ha strikt upplinjerat, grått, ensartat och tråkigt. De var inte romantiska synpunkter man behövde anlägga på zigenarfrågan, det var mänskliga. (Lo-Johanssons 1963:215)

Svenskarna har, enligt honom, bestämt sig för assimilation och zigenarna har tvingats acceptera. Han anser att detta inte är rätt väg att gå utan att man bör hjälpa zigenarna som just zigenare.⁷³ Hans synpunkt är att deras livsvillkor och deras rätt att få leva kvar som ett främmande folk i Sverige hade plötsligt ifrågasatts och zigenarna i Sverige skulle försvinna om myndigheterna fick sin vilja fram:

Svenskarna ville få zigenarna att anta det övriga svenska folkets seder och bruk. Ett uppgående i värdfolket, säkert bland dess parias, betydde också för zigenarstammen att dess öde inom kort var beseglat. (Lo-Johansson 1963:167)

Tillhagen anklagar Lo-Johansson för att bromsa lösningen av ”zigenarfrågan” och vänder sig mot Lo-Johanssons åsikt att zigenaren ska få fortsätta vara som de är. Lo-Johanssons åsikter är romantiska och verklighetsfrämmande och ett hinder för effektiv hjälp åt zigenarna och att han vill göra zigenarna till ”ännu mera zigenare”. Sanningen, skriver Tillhagen, är att nomadlivet inte har någon frihet och att det är ofrånkomligt att zigenarna växer ifrån sitt kringvandrande.⁷⁴

Sanningen är att nomadlivet har ingen frihet. Endast den som icke känner det kan påstå något annat. [...] Men lika ofrånkomligt som barnen växer upp och småningom övertar vårt ansvar och våra samhällsuppgifter, lika ofrånkomligt är det att zigenarna växer ifrån sitt vagabonderi och axlar ansvaret i kulturens värld. (Tillhagen 1965:160)

---

⁷³Lo-Johansson (1963) s. 221ff.

⁷⁴Tillhagen (1965) s. 158ff.

Taikon håller inte heller med Lo-Johansson:

Till detta behöver bara säjas, att zigenarna inpassning i samhället är en helt annan sak än utrotning. Inpassningen ska givetvis bara äga rum om den är frivillig – och zigenarnas vilja därtill finns också. (Taikon1963:129)

Zigenarna vill, enligt henne, inte vara de färgklickar som är viktiga för Lo-Johansson och de svenskar som inte kan se annat än gråhet och tristess i tillvaron.⁷⁵ Taikon framhåller att det är viktigt att ha klart för sig att nästan alla zigenare önskar denna anpassning och de hinder som finns är motstånd eller liknöjdhet som kommer från myndigheter och privatpersoner.⁷⁶

Socialinspektör Nils Wall skriver om Stockholms stads bostadsprogram som enligt honom ger en effektivare lösning av problemet med zigenarnas inpassning i det svenska samhället:

Den 6 maj 1964 kan därför ses som ett betydelsefullt datum i zigenarnas inlemmande i det svenska samhället. Ett vandrarfolk, som under ett årtusende saknat fast boplat och vandrat över kontinenter, slår sig till ro i lägenheter med centralvärme, varmvatten, bad och sopnedkast i våra omdebatterade sovstäder, Farsta, Bagarmossen, Kärrtorp och Hökarängen. Är det inte ett prosaiskt slut på en romantisk tillvaro? Naturligtvis kan man ha anledning att meditera över detta och patetiskt tala om att den sista lägerelden har slocknat, och befara att det också är slut med sången, musiken och dansen. Visst kan man beklaga detta. Bör vi inte ha råd att hålla oss med denna färgklick i det standardiserade folkhemmet? Bör vi inte bevara ett uttryck för vår gamla dröm om frihet? Ja, nog har vi råd. Men det är inte frågan om vi har råd. Det är inte oss det gäller. Det är zigenarnas rätt att få del av vår standard och att få leva ett människovärdigt liv. (Wall 1965:135)

På vems ansvar?

Taikon hävdar att myndigheterna måste gripa in för att förändra situationen för zigenarna:

”Zigenarproblemet” är alltså inget problem om myndigheterna visar sin goda vilja mot vår lilla folkgrupp på ett mer påtagligt sätt.[..] Ett annat märkligt faktum är att zigenarna är svenska medborgare men att de förvägrats en lång rad medborgerliga rättigheter som skolgång och mycket annat. Allt det som samhället har försummat skulle kunna repareras med ett par inte alltför kostsamma åtgärder. (Taikon 1963:165)

Tillhagen håller med om att det är statsmakten som har ansvaret för att hjälpa zigenarna:

Alltså: vid 1950-talets början stod de flesta av Sveriges zigenare mitt i vårt expanderande välfärdssamhälle utan inkomster och utan bostäder. De flesta var analfabeter. De var fysiskt och psykiskt märkta av ett omänskligt liv i tält och vagnar. Nästan alla hade stora barnfloccar, som inte fick gå i skolan. De var människor, föraktade, förföljda och utan hopp. Det var på tiden att statsmakterna företog sig något till deras hjälp. (Tillhagen 1965:87)

Tillhagen skriver att arbetet med att rehabilitera zigenare och göra dem till fullmyndiga medborgare kommer ta minst en generation och att zigenarvanorna kommer hänga med dem under många år. Dock framhåller han att det inte är viktigt att till varje pris göra en medelsvensson av zigenaren utan att skapa en människa som känner sig tillfreds med sitt nya liv och sin ställning i samhället.⁷⁷

---

⁷⁵Taikon (1963) s. 128ff.

⁷⁶Taikon (1963) s. 165f.

⁷⁷Tillhagen (1965) s. 144.

Lyckas vi med vår zigenarpolitik, och allt talar för detta, då har vi löst ett minoritetsproblem, som länge utgjort en varböld i vårt välfärdssamhälle, och då har vi lyft en underutvecklad folkspilla ut ur deras hopplösa tillvaro in i vår gemenskap och öppnat vår kulturs fatatur för dem. (Tillhagen 1963:31)

Ledaren i Amé Beschás vill att zigenarna själva ska vara med och lösa de problem som finns. ”Zigenarna måste visa viljan att lösa dessa problem, icke-zigenarna måste ge zigenarna möjligheter att visa viljan.”⁷⁸

Enligt Wall måste man samla erfarenheter om den zigeniska befolkningen för att lösa detta och etablera kontakt mellan zigenarfamiljer och övriga befolkningen. Det måste till noggrann planering på riksplanet för att lösa ”de alldeles speciella problem som följer med en minoritetsbefolknings anpassningsproblem i ett land med en i övrigt i stort sett homogen befolkning”.⁷⁹

Hur?

Enligt Tillhagen kommer de flesta zigenare inom ett par år när de flesta har fått bostäder ta steget från nomadlivet och in i ”vårt” folkhem. När väl zigenaren har fått bostad konstaterar Tillhagen att anpassningsproblemen som regel har löst sig utan konflikter. Därefter är nästa steg arbete. ”Zigenarfrågans” lösning är ett arbete på lång sikt och att man bör satsa på barnen. Genom att bli bofasta kan då få en utbildning som gör dem till ”fullgoda medborgare”.⁸⁰ Enligt Taikon är grunden för anpassning i samhället boendet, och att zigenarna inte alls har något emot det. ”I ett modern välfärdsland borde verkligen ingen behöva vara nomad mot sin vilja” skriver hon bland annat.⁸¹ Taikon menar att zigenarna inte vill ha det kringvandrande livet, utan vill bli bofasta och att myndigheterna borde hjälpa in zigenarna i de bofasta människornas samhälle. Samtidigt bör ta hänsyn till att bostäderna är byggda där folk passerar då det tar tid att bli inlemmad i folkhemmet.⁸²

Tillhagen hävdar att för att zigenaren ska kunna assimileras in i samhället så måste han hjälpas att bygga upp en ny miljö, något som barnen får automatiskt genom skolgång och där skulle vuxenundervisning vara behjälpligt.⁸³ Taikon anser att separata skolor kan vara bra till en början men att zigenare måste blanda sig med andra svenskar men att ett zigenarcentrum behövs, som är deras eget, där de får rätten att hylla sina egna traditioner men också som en övergångsform innan deras assimilation är fullständig.⁸⁴ Tillhagen håller inte med:

Sätter man zigenare i speciella skolor, så är detta ett sätt att understryka deras olikhet med oss, och det är att försena deras assimilering. Zigenarna skall väl i första hand uppfostras till vanliga svenskar, som har del i vår kulturs alla tillgångar; sätts de i skolor, där bara zigenare är deras kamrater, får de ju ingen möjlighet till den nötning som svenska kamrater som snabbare än kanske rent av själva undervisningen skulle lära dem leva friktionsfritt i vårt samhälle. (Tillhagen 1965:133)

Wall skriver också om hur hela zigenarfrågan är intimt knuten till frågan om analfabetism och att det är något

---

⁷⁸Ledaren i Amé Beschás (1965) s. 3.

⁷⁹Wall, s. 9f.

⁸⁰Tillhagen (1963) s.12.

⁸¹Taikon (1963), s. 165ff.

⁸²Taikon (1963) s. 98f.

⁸³Tillhagen (1965) s. 117ff.

⁸⁴Taikon (1963) s. 171.

som måste rådats bot på.⁸⁵ Kumm har en tydlig vision om att zigenarna ska få bli en del av folkhemmet och menar att barnen kan säkras en ordentlig skolgång och att därmed är deras inflyttning i folkhemmet tryggad.⁸⁶ Taikon vill att zigenarna ska få en klar syn på sitt eget folk, sitt ursprung och sina traditioner och säger att de flesta är stolta över att vara zigenare men att de som vill har rätt att komma bort från sin miljö och sin härkomst men att det inte är bra att någon ska behöva skämmas över att de är zigenare. Zigenarna bör även efter omskolning och anpassning bli medvetna och stolta över sitt folks historia:

Det finns en fara för att även zigenarna själva – efter att ha omskolats och anpassats – kommer att få denna en smula generade eller nedlåtande syn på sitt förflutna. Därför vill jag att zigenarna ska få lära sig att vara medvetna och stolta över sitt folks historia. De bör få ta del av sin egen tradition och få den framställd på ett sådant sätt, att de förstår att även den har varit intressant, högtstående och värdefull. (Taikon 1963:169)

Sammanfattning

I de källor jag har undersökt finns en samstämmighet när det kommer till beskrivningen av det traditionella ”zigeniska” livet och kulturen som något som är i upplösningen. Detta förklaras av Tillhagen, Taikon och Kumm är på grund av att den moderna tiden och samhället håller på att bryta in. Detta beskrivs nödvändigtvis inte av debattörerna som något negativt utan lösningen är helt enkelt att romerna måste få komma in i det moderna samhället och assimileras. Lo-Johansson beklagar detta och ser det moderna samhället mer som ett hot för romerna.

Förklaringen till zigenarnas olikhet är flera. Lo-Johansson hävdar att deras vandringsdrift är medfödd, han menar också att det finns stora skillnader i handlingssätt mellan ”zigenare” och ”västerlänningar”. Taikon pekar istället på att det kringvandrande livet är en konsekvens av att den bofasta befolkningens negativa inställning och på att zigenarna har haft försörjning som kräver kringresande. Takman håller med henne och tillägger att romerna skulle vara som alla andra om de fått samma möjligheter. Tillhagen säger att det beror på omständigheter men också att ”svensken” och ”zigenarens” väsen är skilda från varandra.

När det gäller romernas assimilation i samhället har Lo-Johansson en avvikande åsikt från övriga debattörer. Han anser att ”zigenarna” ska få fortsätta vara ”zigenare”, det vill säga att de inte ska assimileras i samhället utan få fortsätta vandra runt och leva det han anser vara deras traditionella liv. Tillhagen och Taikon argumenterar bägge emot honom och påstår att han försvarar för ”zigenarfrågans” lösning som de menar är att de ska få ta del av samhället och framförallt kunna få bostad. Taikon säger dock att detta sker på frivillig basis. Även Wall hävdar att zigenarna har rätt att få del av ”vår” standard och leva ett människovärdigt liv.

Taikon och Tillhagen anser att det är myndigheter samt statsmakten som måste gripa in för att hjälpa romerna med inpassningen i samhället. Wall tror på en noggrann planering från riksplanet. I tidningen Amé Beschás uttrycks dock en önskan om att romerna själva ska vara med att lösa de problem som finns.

Att göra romerna bofasta ses som första och avgörande åtgärden för att assimilera romerna i samhället. Tillhagen, Taikon och Kumm menar att detta är grunden. Därefter bedöms skolgång, både för barn

---

⁸⁵Wall (1965) s. 9f.

⁸⁶Kumm (1965) s. 1S9.

och vuxna, vara av vikt. Wall tror att analfabetismen bland romerna måste lösas. Tillhagen anser att de inte ska sättas i separata skolor medan Taikon tror att det kan vara bra till en början. Taikon argumenterar också för att romer ska lära sig om sin kultur och historia.

Analys av debatten 1963-1965

Intervention och romantik

Lo-Johansson är den debattör som tydligast har en romantisk utgångspunkt när han talar om romernas situation. Hos honom återfinns tankar om den "äkta zigenaren" som är en varelse som är hotad av samhällets utveckling. Han beskriver hur han ger sig ut på en vandring för att ta reda på mer om romerna nu när deras sista tid kommer och nedteckna den. Detta är i linje med det som Gypsy Lore Society uppfattade var deras uppdrag: att samla in kunskap om romerna innan de försvann. Gypsy Lore Society placerade "zigenaren" som motpol i en tid av framväxande industrialisering och urbanisering, i den efterskrift som Lo-Johansson skriver 1955 placerar han snarast in dem som motpoler till det svenska folkhemmet som han uppfattar som överorganiserat. Jag anser att han skriver in sig i den romantiska traditionen, dock är han så pass medveten om att det finns en romantisk tradition att han påpekar just att han inte har "romantiska synpunkter" utan att det är "mänskliga". Assimilation är för Lo-Johansson något som inte bör uppmuntras utan uppfattas som ett hot. Även om Lo-Johansson ansåg att han gjorde detta utifrån en välvilja och omtanke om den romska folkgruppen vill jag hävda att detta tankesätt leder till segregation på etnisk grund, i linje med den tredje strategi för stater att handskas med minoriteter som presenterades i teorin. Román menar att Lo-Johansson är en tidig förespråkare av pluralism, men detta är, i min mening, felaktigt då Lo-Johansson inte menar att zigenarna ska leva på samma villkor som övrig befolkning utan han underkänner deras åsikter när han säger att de "fantiserade den statliga utredningen full" och de ska, enligt honom, inte vara fullvärdiga medborgare utan använder begreppet "anomali" om dem, detta uttryck anser jag visar att han tycker att romer är underordnade svenskar. Lo-Johansson tar också ifrån dem deras eget initiativ när han påstår att de ljuger, de är inte de själva som ska få bestämma hur de vill leva, det är han som anser sig ha tolkningsföreträde.

Tillhagens perspektiv är det motsatta, han ser assimilationen som den enda möjligheten för den romska gruppen och att det är ofrånkomligt att de växer ifrån sitt nomadliv. Han kan enbart se fördelar med detta, som han säger: "ökat människovärde, bättre kunskap och tryggare framtid". Dock säger han sig vara mån om att förstå deras kultur, detta är i linje med det Montesino Parra skriver om hur den interventionistiska utgångspunkten där behovet av experter var stort då romer själva inte ansågs kunna ta sig ur sin situation.

Takman är, enligt mig, den debattör som befinner sig ytterst ut på skalan när det handlar om assimilation, han menar att de skulle vara som alla andra om de hade fått samma möjligheter och framhåller också detta som något att eftersträva. Han pläderar för intervention och betraktar romer som en hjälplös grupp.

Taikon, som enligt Arnstberg reservationslöst bejakar assimilationen, anser jag har ett ambivalent förhållande till assimilationen av romer. Något som Román också skriver. Å ena sidan säger hon att romernas seder håller på att upplösas och att hon inte ser något ont med detta. Å andra sidan uttrycker hon en önskan om att romerna ska bli stolta och medvetna om sin egen historia, även om detta ska ske *efter* omskolning och

anpassning. Taikon skriver också att romerna bör förstå att den *har varit* "intressant, högstående och värdefull". Kanske är verbet i perfekt en nyckel, det är en kultur att vara medveten om men inte att leva i. Detta anser hon, i linje med assimilationsutgångspunkten, inte är möjligt i det svenska samhället, där den etniskt nationalistiska ideologin är rådande. Tillhagen håller med och uttrycker en tanke på i framtiden när de "västerländska kulturelementen" som han säger "spolat bort deras egenart" så kommer ändå romerna kunna bygga sin nationella självkänsla på historiska dokument. Det handlar igen inte om att leva i utan blott vara medveten om det som har varit. Taikon visar mer än de andra debattörerna på romernas egen vilja, visserligen blir det som om hon talar för alla romer då hon säger att "zigenarnas vilja" till assimilation finns. Men för att det kommer från henne som själv tillhör romerna blir det en tydlig manifestation på att de själva vill ha del av initiativet samtidigt som hon begär av myndigheter att de ska gripa in och hjälpa till. Detta beror snarast på vad de hittills har försummat. Min tolkning är att för henne handlar det inte om intervention så mycket som en strategi från hennes sida att försöka samleva med den dominanta staten.

Romerna och folkhemmet

Takman använder vid ett tillfälle det drastiska uttrycket "det svenska folkhemmets koncentrationsläger", det uppstår en krock mellan uttrycken "folkhemmet" och "koncentrationsläger" som förmedlar hur skamligt Takman anser det vara att i det folkhem som gemene svensk är stolt över och lever i, finns människor som inte får ta del av det. Även Tillhagen uttrycker tankar om hur skamligt det är att mitt i "vårt" expanderande välfärdssamhälle finns det en grupp utan inkomster och bostäder. Han använder också uttrycket: "en varböld i vårt välfärdssamhälle". Taikon menar att i det moderna välfärdsland som Sverige är ska inte behöva vandra mot sin vilja. De kritiserar alltså inte tanken på folkhemmet som sådant, utan folkhemmet och välfärdssamhället lyfts fram som ett ideal och just för att det är ett ideal måste romerna assimileras in i det. Lagergren skriver att det fanns starka inslag av övertalning och uppfostran att anamma den officiella folkhemsidéologins världsbild och det går att märka att drag av detta i debatten. Taikon poängterar dock frivilligheten, men den självklara utgångspunkten är ändå att romerna ska in i folkhemmet, precis som den springande punkten är assimilation. Den enda som motsätter sig detta är Lo-Johansson som inte heller förnekar folkhemmets goda sidor, trots att han anser det vara "tråkigt". Han menar dock att romerna ska vara en motpol till detta, något som de trygga medborgarna i folkhemmet kan titta på och roas av.

Etnicitet

Lo-Johansson hävdar att romer och svenskar inte är likadana, han nämner till och med "rasens lust för vandringslivet" och påstår att detta är "medfött". Detta är snarast rasbiologi. Han gör en klar dikotomisering när det gäller "zigenares" och "västerlänningars" tankesätt. Han målar upp en stereotyp både när det gäller "zigenaren" och "västerlänningen". Exempelvis genom att skriva att "västerlänningen" är redig medan "zigenaren" tar lång tid på sig. Det finns ett försök i det han skriver att uppvärdera romernas levnadssätt och det han uppfattar vara deras kultur, han kallar dem bland annat för "en färgklick", men det samtidigt, anser jag, att han målar ut dem ytligt, det blir en väldigt endimensionell bild. Lo-Johanssons perspektiv när det gäller att

tala om etnicitet är helt klart essentialistiskt, det är inget som skapas utan det är något man *har*.

Tillhagen gör en tydlig uppdelning mellan ”svenskar” och ”zigenare”, vilket är lite paradoxalt då han även talar om att skillnaderna är miljöbetonade. Han säger att det är vanan som gör att zigenarna vandrar och att de inte har någon ”vandringsdrift”, men detta kommer inte fram när han talar om hur ”svenskens” och ”zigenarens” väsen är skilda från varandra. Tillhagen påstår också att romerna till skillnad från ”tattare” är en etnisk grupp. Han gör inte, som Lo-Johansson, ett försök att uppvärdera ”zigenarnas” kultur utan påstår att de är underutvecklade, att de deras kultur – på grund av att de är ett nomadfolk – inte kan jämföras med det svenska folkets kultur. Tillhagen jämför ”zigenarna” med barn, liksom barn växer upp kommer också romerna växa upp och ”axla ansvaret i kulturens värld”. Romerna representerar för Tillhagen en sämre kultur och den ”svensk” framstår som den eftersträvansvärda. Också detta är ett essentialistiskt perspektiv.

Taikon anser att i grunden är inte ”zigenaren” annorlunda än ”svensken” och att dessa skillnader kommer försvinna under andra förhållanden. Hon förklarar att deras seder håller på att upplösas och att det inte är något ont. Hon lyfter dock upp att romer har rätt att vara stolta över sin härkomst och till skillnad från Tillhagen anser hon romernas tradition vara ”intressant, högstående och värdefull”. Taikon menar också, till skillnad från de andra debattörerna, att romerna faktiskt *är* svenska medborgare. På så sätt ifrågasätter hon mer än Tillhagen och Lo-Johansson den etniskt nationalistiska ideologin de står för.

Debatten 1966-1969

Debatten 1966-1969 håller sig på en ganska lugn nivå 1963-1965. Tidskriften Zigenaren (som 1966 byter namn från Amé Beschás) fortsätter komma ut med ett antal nummer mellan 1966-1969. David Schwarz ger ut en antologi om minoriteter i Sverige, där bland annat ”zigenare” får ett eget kapitel och Sveriges minoritetspolitik gentemot bland annat romerna diskuteras. Kulturtidskriften Ord och bild plockar upp detta tema i ett nummer från 1966. Sociala meddelanden ägnar 1966 ett nummer åt frågor om romer, där Katarina Taikon skriver ett par artiklar och John Takman och Nils Wall varsin. Taikon skriver även 1967 i Metallarbetaren och Statsanställd och 1969 på nytt i Metallarbetaren. Katolsk kyrkotidning gör 1968 ett reportage om ”Zigenarna i folkhemmet” där bland annat Katarina Taikon medverkar.

Fortsatta problem och nya utmaningar

1966 publicerar Zigenaren ett brev från Per Olof Bengtsson som beskriver en fortsatt svår situation för romerna:

Fortfarande är bara 50 % av de vuxna zigenarna läs- och skrivkunniga. Av männen kan inte ca 45 % försörja sig och sina familjer på grund av sociala, fysiska och psykiska handikapp. Direkt eller indirekt orsakade av den miljö de tvingats leva i, alltmedan samhället runt omkring undergått enorma förändringar. Fortfarande tvingas familjer bo i tält och husvagnar. En situation som omöjliggör en social sanering av egen kraft. (Bengtsson 1966:3-4)

Han menar att zigenarna möts av misstänksamhet och intolerans inte bara från stora delar av landets befolkning utan även av myndigheter och press. Skribenten klagar på sociala myndigheter som, enligt honom, inte gör tillräckligt och på pressen som blåser upp när en zigenare begår brott och gör det som han kallar ”Singoalla-

reportage”.⁸⁷ I ett nummer av Zigenaren från 1967 redogör Katarina Taikon diverse frågor hon brukar få och en av dem är om bostadsfrågan är löst för zigenarna, på detta svarar hon:

Tyvärr kan jag inte svara ett obetingat ja på den frågan. De flesta zigenarefamiljerna kan väl sägas ha fått tak över huvudet även om det fortfarande finns familjer utan bostad som tvingas leva i tält. (..) För övrigt trängs många gånger flera familjer i enfamiljslägenheter, och de yngre familjemedlemmarnas anmälningar till de ordinarie bostadsförmedlingarna försummas grovt av analfabetism och bristande information. (Taikon 1967b:8)

Under rubriken ”Nej, vi lynchar dem inte men vi jagar och förföljer.” upprepar Taikon att situationen är fortsatt svår för zigenarna och att det går allt för långsamt och att svenska myndigheter enbart gör halvhjärtade försök att förbättra villkoren för dem:⁸⁸

De rullande hjulen på motorlösa bussar, husvagnar och tält har med åren glesnat. Zigenarnas kamp för att överleva har under senare år tvingat fram bostäder och skolor åt vara analfabeter i allt större omfattning. Redan nästa århundrande (!) kan vi räkna med att det inte finns mer än en handfull bostads- och arbetslösa vuxenanalfabeter födda i Sverige, med den takt som myndigheterna arbetar idag. (Taikon 1967a:30)

Taikon svarar på frågan kring hur hon anser att kommunerna har skött ”zigenarfrågan”:

Hur har kommunerna skött zigenarfrågan? Mycket godtyckligt, jag frestas säga olyckligt, då man runt om i kommunerna i de flesta fall helt tar avstånd från problemet och vägrar ta emot zigenare, även om möjligheter till förbättrade byggkvoter lockar en del. I en kommun uppförde man i samarbete med arbetsmarknadsstyrelsen för en zigenarfamiljs räkning en s k AMS-paviljong men när den tilltänkta familjen inte ville bosätta sig inom just den kommunen vägrade man att godta någon annan zigenarfamilj som hyresgäster. I sådana fall kan kommunen troligen påräkna goda förtjänster vid försäljning av tomt och byggnad. I de större städerna kan man nog också säga att de personella resurserna för uppgifterna är otillräckliga och många gånger olämpliga. Men med tacksamhet måste jag ändå erkänna alla de i handling lysande undantagen som ändå gjort en successiv förändring möjlig. (1967b:8)

John Takmans slutrapport från den riksomfattande zigenarundersökning han har genomfört 1962-1965 publiceras i sin helhet i Sociala meddelanden. Där redogör han för de resultat han har kommit fram till. Där skriver han att många zigenare har fått bostad men att det även finns många som saknar en fast bostad. Han säger också att de undersökte 140 familjegrupper innan de stötte på någon som inte ville ha fast bostad och avfärdar därmed myten om zigenarnas ”vandringsdrift”.⁸⁹

Stig Sjödin skriver att vi (i Sverige) är duktiga på att kritisera andra länders sätt att handskas men vi fungerar uselt när det gäller hur vi tar hand om våra egna minoritetsproblem:

Men de främlingar som sedan länge är svenska medborgare och som vi för länge sedan borde ha gett en chans att smälta in i samhället, dem förvisar vi till rivningshus, dem har vi ända in till sen tid vägrat elementära bildningsmöjligheter med hänvisning till att de inte vill ha fullt medborgarskap, med allt vad de innebär av skyldigheter och rättigheter. (Sjödin 1968:19)

Han hävdar att vi borde ha råd att skaffa zigenare som finns i landet arbete och bostad men enligt honom har

---

⁸⁷Bengtsson, 1966, s. 2-3.

⁸⁸Taikon (1967a) s. 30-31.

⁸⁹Takman (1966) s. 24.

insatserna varit halvhjärtade.⁹⁰

Zigenarna i det moderna samhället

I Sociala meddelanden från 1966 skriver byrådirektören för Socialstyrelsen Inga Bååth:

Det moderna samhället erbjuder inte tillräckliga utkomstmöjligheter för nomadiserande familjer, som lever av dylika tillfälliga arbeten. Dagens krav på skolad arbetskraft utesluter dessutom i det närmaste helt, att zigenarna på egen hand skall kunna klara den omställning som fordras för att lösa problemen. De måste alltså söka hjälp av samhället. (Bååth 1966:136)

I samma nummer skriver Takman om zigenarna och det moderna samhället:

Det moderna industrisamhällets våldsamma förändringar har gått förbi zigenarna och vållat en nödsituation och ett beroende som de själva inte kan häva utan omfattande och välplanerade stödåtgärder. (Takman 1966:111)

Skolfrågan och analfabetismen

Taikon skriver under rubriken ”Om kampen mot analfabetismen”:

I forna tider hade vi ännu de traditionella yrkena som tivoliskötsel och kopparslageri att försörja oss på. Detta är numera helt omöjligt. TV och rostfria kokkärl har gjort oss hopplöst urmodiga. I dag är bil och skrothandeln de kanske vanligaste inkomstkällorna, men även där är analfabetismen ett svårt hinder. Tänk er en bilhandlare, som inte kan läsa sina egna försäljningskontrakt och vad värre är, han kan inte läsa andras! Inom skrothandeln är läget detsamma eller om möjligt värre, då skrothandeln kräver mer omfattande affärer för att kunna ge en trygg existens. Dessa två yrkesalternativ synes vara väl begränsade för en hel folkgrupp. Analfabetismen är ett fruktansvärt hinder i en tid då yrkeslivet inte endast kräver läskunnighet utan också välutbildade och högt kvalificerade utövare. (Taikon 1966:121)

Taikon anser att zigenare måste lära sig läsa och skriva för att ha en möjlighet att påverka samhället och att en skolutbildning är nödvändig för att zigenarna ska kunna ”utnyttja sina rättigheter”.⁹¹

I Lärartidningen/Svensk skoltidning skrivs följande om romernas skolsituation:

Man räknade med att i och med att zigenarna efterhand blev bofasta barnen automatiskt skulle komma i skola, och därmed skulle med en ny generation den zigeniska analfabetismen vara ett minne blott. Det var inte så enkelt. Zigenarbarnen kom visst inte alltid till skolan, och bland dem som infann sig till undervisningen fanns det många som det gick dåligt för. Det var ett utslag av den komplicerade situation som hela zigenarpopulationen befann sig i och av det sociala handikapp som var en följd av dess tidigare utfrysning i svenska samhället. (Sjöqvist 1968:14)

I Stockholm sägs situationen ha förbättrats på grund av stödjande familjebehandling och en ambulerande skolklirik där elever har fått intensivundervisning. Men man säger också att målet för kommande år är att de zigeniska eleverna ska få gå i ordinarie klasser för att undvika segregation.⁹² Artikeln avslutas:

Närvarofrekvensen ökar kontinuerligt både för barnen och de vuxna. För de till åren komna zigenarna går det faktiska kunskapsinhämtandet dåligt, men detta kompenseras i viss mån av en ökad känsla av egenvärde såväl som

---

⁹⁰Sjödén (1968) s. 19.

⁹¹Taikon (1966) s. 126.

⁹²Sjöqvist (1968) s. 14.

zigenare som i egenskap av medborgare i det svenska samhället. (Sjöqvist 1968:14)

När Katarina Taikon får frågan av Katolsk kyrktidning vad zigenarna behöver för stöd nu, svarar hon:

Det viktigaste är att zigenarundervisningen byggs ut och att bostadsfrågan äntligen blir löst. (Engelhart 1968:7)

Takman skriver om utbildning och analfabetism och även han menar att det är enormt viktigt:

Den fortfarande omfattande analfabetismen, bristande yrkesutbildning och därmed bristande anknytning till arbetslivet och samhällets funktioner i stort gör att det också är synnerligen svårt för flertalet zigenare att klara ett arbete på öppna arbetsmarknaden. (Takman 1966:111)

Assimilation?

Minoriteter generellt

Sven Alur Reinans målar upp en vision om framtiden:

Vi kan troligen se fram emot en tid då hela Europa på ett helt annat sätt än nu bildar en helhet och där de gamla nationalitetsgränserna – om de nu alls finns kvar – inte längre kommer att avgränsa språkligt eller kulturellt särpräglade folk. I alla länder kommer människor att finnas som talar olika språk och har olika religioner. (Reinans 1966:53)

Michael Wächter skriver i temanumret i *Ord och bild* om minoriteter, där han talar om det problematiska med det han anser vara David Schwarz tema i antologin *Svenska minoriteter*. Enligt honom överdrivs värdet att behålla traditioner för minoriteter lätt och påstår att minoriteters normsystem måste passa in i det svenska, även om han anser att avvikande normer ska tolereras men inte stödja normsystem som vi bedömer som negativa. Att vara tolerant hävdar han är inte heller att man aktivt ska godta alla de krav som grupper ställer⁹³:

Det är egendomligt att de som hävdar värdet av olikhet mellan olika grupper i realiteten visar så liten tro på dessa olikheters förmåga att hävda sig. Vid kontakten mellan olika kulturmönster sker en diffusion, en ömsesidig påverkan i vilken de bärkraftiga elementen från båda sidor hävdar sig. Det är i den mening man har anledning att eftersträva ett "pluralistiskt" samhälle. (Wächter 1966:209-210)

Han skriver också:

Självklart bör vara att alla former av tvångsassimilation direkt eller indirekt bör utdömas som medel att lösa anpassningsproblem. (Wächter 1966:210)

En text *Ord och bild* med rubriken "Flerkultur eller assimilation?" pläderar Schwarz för en ökad tolerans för minoriteter:

Det finns bara en utväg – att vidga begreppet svensk gemenskap och istället för en inbillad och ofruktbar homogenitet acceptera ett flerkulturssamhälle, där samarbetet mellan olika kulturella och konfessionella grupper ersätter den nuvarande kontaklösheten, rotlösheten och splittringen. Genom att erkänna de kulturellt utåtriktade

---

⁹³Wächter (1966) s. 209.

minoriteternas existensberättigande och upphöra med sin krassa assimileringspolitik gentemot dem, kan vårt land rädda framtiden åt sig. (Schwarz 1966:12)

Zigenaren, svensk?

Katarina Taikon svarar på frågan: "Är det sant att alla zigenare nu vill bli som oss svenskar?":

Först vill jag svara att alla zigenare i Sverige är svenskar, frånräknat en handfull invandrare. [...] Uppfattningen att vi skulle vilja bli som ni övriga "svenskar" är en av våra vanligaste missuppfattningar. Vi vill inte bli som "er". Vi vill bara äntligen slippa era fördomar och restriktioner, som hindrar oss från att utvecklas fritt. Att bli som "er" förefaller mig mycket osunt. Svensk kultur och civilisation har inte nått fram till några som helst slutgiltiga mål, mycket av det nu accepterade livs- och tankemönstret står fortfarande på en förfärande låg nivå och är absolut ingenting att efterapa – och varför skulle vi nöja oss med att efterapa? Att bli som "er" är en kategorisk nedvärdering av "oss". (Taikon 1967:4)

Och på frågan om zigenarna vill behålla sin kultur och särart när de kommer in i samhället svarar hon:

Min uppfattning är inte att vi skall bevara våra kulturyttringar med konstgjord andning, min personliga uppfattning är nog den, att ingen kultur i längden kan överleva utan ekonomiskt försvarbar grund. Ordet bevara förefaller mig synnerligen reaktionärt och utvecklingsfientligt med smak av tvångsisolering. Utveckling betyder inte förnekelse av det egna kulturarvet. (Taikon 1967:5)

Skolkonsulterna Margareta Ek och Lennart Teveborg skriver att målet för undervisningen av vuxna zigenare är att de ska få en grundläggande bildning som hjälper dem i deras personliga utveckling men också för att ge dem vidgade möjligheter till yrkesutövning och utbildning. Kursplanen, menar de, ska bestå av svenska, matematik, orienteringsämnen (för att ge zigenarna en orientering i det svenska samhället men också kopplat till deras egen vardag och verklighet), fritt valt arbete (praktiska och estetiska ämnen) och kurativ verksamhet men pläderar för att de även ska få lära sig romanés⁹⁴:

Även om undervisningen för zigenare har som första syfte att ge dessa sådan färdighet i svenska språket och en sådan allmän orientering, som bäst tjänar dem som medlemmar i det moderna svenska samhället, får man inte ställa sig oförstående inför zigenarnas behov att fasthålla vid och föra vidare de kulturella traditioner, som de så troget bevarat under århundraden av vandringsliv och lidanden. Assimilationen med svenskt samhällsliv bör inte innebära ett utslätande av det särpräglade. Vad zigenarna kan tillföra vårt kulturliv, måste betraktas som ett värdefullt bidrag till den samlade svenska befolkningsbilden. Zigenarnas musik är ett exempel på vad de skänkt av sin egenart. Det viktigaste i ett folks kulturskatt är emellertid språket. Zigenarnas språk, romanés, är i våra dagar kommunikationsmedlet mellan de flesta zigenare i olika länder, och för många zigenare fortfarande det enda språk de behärskar. Vårt århundrades gränsspärrar har avbrutit den personliga kontakten över gränserna, och zigenarnas okunnighet i läsning och skrivning omöjliggör brevkontakter. Även inom Sverige är släktingar och vänner bosatta på stort avstånd från varandra med få möjligheter till personlig kontakt. Det är därför ett naturligt önskemål och för övrigt en av de mänskliga rättigheternas principer att undervisningen även skall ägna uppmärksamhet åt romanés, så att zigenarna vid behov skall kunna texta och läsa ett meddelande på det egna språket. (Ek, Teveborg 1966:131)

Takman hävdar dock att zigenaren är som andra folk:

Det finns zigenare, som är och betar sig som de gamla uppslagsböckernas zigenare. Men denna lilla del av zigenarpopulationen är förvillande lik den lilla del av s k vanliga svenskar, italienare, danskar och alla andra folk, som är opålitlig, lögnaktig, tjuvaktig, arbetsskygg, ansvarslös osv. Majoriteten av zigenarna är och betar sig som majoriteten av alla andra folk. Många är förvillande lika de danskar som åt sitt folk lyckats förvärva anseendet att vara gemytligt, andra de stela bland svenskarna, återigen andra de temperamentsfulla bland italienarna (Takman

---

⁹⁴Ek, Teveborg (1966) s. 130-131.

Sammanfattning

Situationen för zigenare beskrivs som fortsatt svår av både Per Olof Bengtsson, Stig Sjödin, John Takman och Katarina Taikon. Taikon, Bengtsson och Sjödin klagar på myndigheterna som de anser inte gör tillräckligt för att förändra situationen. Taikon beskriver dock en successiv förändring till det bättre. Bostadsfrågan anses inte vara löst tillfredsställande men det som är i fokus är snarast analfabetismen och läs- och skrivkunnigheten.

John Takman och Inga Bååth skriver att zigenarna har kommit efter i det moderna samhället och hävdar också att det är en situation som inte zigenarna själva kan ta sig ur utan de behöver stöd av samhället och enligt Takman behöver de stödåtgärder.

Taikon hävdar att skolutbildning och en lösning på problemet med zigenarnas analfabetism är av största betydelse, dels i yrkeslivet och dels för att de ska kunna fungera i det svenska samhället. Lärartidningen/Svensk skoltidning beskriver situationen som svår och inte löst men också att det går mot bättre tider. Argumenten för att zigenarna måste lära sig läsa handlar ofta om deras roll i yrkeslivet där det anses vara nödvändigt att kunna läsa och skriva

I och med antologin *Svenska minoriteter* och Ord och bilds temanummer om minoriteter uppstod en debatt som ifrågasatte assimilationsparadigmet. Reinans hävdar att vi står inför en värld där nationer kommer vara mer pluralistiska. Wächter talar om normsystem som krockar och att tolerans är bra så länge det inte krockar med det inte krockar med det bättre normsystemet, dock vänder han sig emot tvångsassimilationen. Schwarz argumenterar för ett öppet samhälle, ett "flerkultursamhälle" som han väljer att kalla det och argumenterar liksom Wächter, men ännu skarpare, emot assimileringpolitiken. Taikon vederlägger att zigenare vill bli som svenskar och vill att vara zigenare ska värderas lika högt som att vara svensk samtidigt som hon anser att hon redan *är* svensk. Samtidigt säger hon att ingen kultur är oföränderlig och menar att kulturen måste utvecklas utan att förneka kulturarvet. Ek och Teveborg vill se att zigenarna får ta del av sitt kulturarv och tillika att de ska bidra till "vårt" kulturliv. Takman menar till skillnad från dessa (dock är det inte i polemik med dem) att majoriteten av zigenarna betar sig som majoriteten av alla andra folk.

Analys av debatten 1966-1969

Intervention och romantik

Debattörerna talar under denna tidsperiod om att romerna inte är helt assimilerade i samhället. De flesta, säger Taikon, har visserligen fått bostad men ännu finns det de som är hemlösa. Även Bengtsson säger detta. Stig Sjödin hävdar att de, trots att de är svenska medborgare har de ännu inte fått bostad och talar om att "vi" borde gett dem chansen att smälta in. Det framställs som oerhört viktigt att romerna får bostad och får komma in i det svenska samhället. Av romantiken märks inte mycket, Bengtsson i Zigenaren påstår att det finns det han kallar Singoalla-reportage i tidningarna och ondgör sig över detta och Takman säger sig avliva myten om "zigenarnas

vandringsdrift”, men romantiserandet är annars inget som framkommer i mitt källmaterial.

Nu är det först och främst åtgärder när det gäller analfabetismen och den låga läs- och skrivkunnigheten hos romerna som debattörerna vill se. Analfabetismen anses vara något som gör romerna handikappade och eftersatta i samhället och betonas starkt. Det är ett hinder framförallt i yrkeslivet, säger Taikon, Takman och även Inga Bååth. Takman och Per Olof Bengtsson menar att romerna själva är oförmögna att ta sig ur den situationen de är i utan menar på att det krävs stöd och intervention. Det är staten som måste intervensera. Romerna måste göras om till ”nyttiga” medborgare, de är en resurs som inte kan kastas bort, i linje med den intervention som Grellman introducerade och propagerade för.

Det talas uppenbarligen om intervention och statliga åtgärder och att romerna ska assimileras. Samtidigt så höjs röster för att problematisera assimilationen som tidigare har varit en självklar utgångspunkt. Reinans vänder sig emot den etniskt nationalistiska ideologin och rör sig alltså från den första och andra strategi som Eriksen talar om: assimilation och segregation till det som han benämner som en multikulturalistisk ideologi. Michael Wächter visar upp en svalare hållning och anser fortfarande att en viss anpassning måste till, det vill säga han sätter det ”svenska normsystemet” som det bästa och men han vänder sig också emot tvångsassimilationen. Schwarz är kanske den debattör som går längst och hävdar att det enbart finns en utväg, nämligen att vidga begreppet svensk gemenskap och det han kallar ”inbillad och ofruktbar homogenitet” och röra sig mot ett ”flerkultursamhälle”. Dessa debattörer kan därmed inte, enligt mig, passas in på skalan mellan ”intervention” och ”romantik” utan de förhåller sig till ett samhälle där det snarare är individen som är utgångspunkten. Olika grupper ställs inte mot varandra.

Även Taikon närmar sig detta tankesätt, hon tar avstånd från intervention och inblandning och talar snarast om att ta bort hinder för romerna för att romerna ska kunna hävda sig själva som de är. Taikon pekar på att för att de ska kunna ”nyttja sina rättigheter” som hon säger behöver romerna kunna läsa och skriva. Genom att bli förvägrade till exempel skolgång kan de inte vara en del av samhället på sina egna villkor men om de får utbildning kan de ta del av samhället som svenska medborgare och som romer. Hon vill ta bort den dominans som staten har haft över minoriteten, hon vill inte agera utifrån de tre strategier som minoriteter kan agera på utan hon vill agera i en jämlik, multikulturalistisk nation. Att helt uppgå i det svenska folket, assimileras, är inte eftersträvanvärt. Ek och Teveborg talar också om att romerna måste få färdighet i det svenska språket och så pass orientering att de kan vara ”medlemmar” i det moderna svenska samhället men de menar också på att de ska få behålla det de kallar deras ”särart”. ”Assimilation med svenskt samhällsliv bör inte innebära ett utslätande av det särpräglade” skriver de, jag vill hävda att då handlar det inte längre om assimilation. Definitionen som jag använder är Hylland Eriksens som talar om att detta innebär att minoriteter överger sitt språk och gränsmarkörer och identifierar sig med majoritetsbefolkningen vilket då inte Ek och Teveborg anser att de måste göra.

Romerna och folkhemmet

En del av rubrikerna innehåller begreppet folkhemmet, till exempel den som Katolsk kyrkotidning skriver: ”Zigenarna i folkhemmet” men folkhemmet är inte en självklar referenspunkt i debatten 1966-1969. Det talas snarare om det ”moderna samhället” och det ”svenska samhället”.

Etnicitet

Wächter skriver om ett möte som sker där olika kulturmönster träffar varandra, det sker en ömsesidig påverkan där de ”bärkraftiga elementen från båda sidor hävdar sig”. Han betonar mötet mellan olika grupper. Detta kan snarast placeras in i konstruktivismen, att etniciteten skapas i mötet.

Taikon gör en dikotomisering mellan ”vi” och ”er”, och jämför än mer det hon menar är ”svensk” kultur och det som är ”zigenare” kultur. En essentialistisk tanke men samtidigt gör hon en bredare definition av vad det är att vara svensk då hon säger ”alla zigenare i Sverige är svenskar”. Hon talar också om kulturen som föränderlig, att i mötet med andra och i utveckling och att det inte är eftersträvaransvärt att ”frysa” (eller bevara som hon säger) kulturer till vilket pris som helst och menar att detta visar drag av segregation. Är detta då mer konstruktivistiskt? Jag anser att hennes tankar ändå bär drag av en förståelse över att det går vara ”svensk” och ”zigenare” och att etniciteten snarare utvecklas i mötet än att den är något som är medfött eller oföränderlig.

Ek och Teveborg talar om kulturella traditioner, att romerna har en egenart, essentialism kan tyckas, men det finns också en mening som tyder på större medvetenhet kring kulturmötet: ”vad zigenarna kan tillföra vårt kulturliv, måste betraktas som ett värdefullt bidrag till den samlade svenska befolkningsbilden”.

Takman hävdar till skillnad från dem att: ”majoriteten av zigenarna är och beter sig som majoriteten av övrigt folk”, han förnekar alltså att romerna skulle ha en särart.

Jämförande och avslutande diskussion

Min studie visar på att den stora skillnaden är att från och med 1966 så är den självklara utgångspunkten inte längre assimilation eller intervention. Något som även Román och Arnstberg har sett i sina studier. Romantiseringen av zigenare har också försvunnit i det källmaterial jag har studerat. Detta kan bero på att Lo-Johansson var ensam om att förfäktat denna ståndpunkt och han är inte representerad i källmaterial mellan 1966-1969. Det kan eventuellt bero på att han fick häftig kritik för detta att det tystade även andra som hade samma ståndpunkt.

Synen på nationen som måste vara kulturellt homogen luckras upp och det öppnas för en ny typ av stat, ”flerkultur” kallar en av debattörerna det. Här får vi en förklaring om vad som komma skall. I anslutning till detta förändras även synen på romernas kultur, från att ha varit föraktad och setts ner på och inte ansetts kunna levas i får den nu en annan status. Det öppnas upp för att kunna vara både ”svensk” och ”zigenare”.

I takt med en öppnare och bredare definition av vad det innebär att vara ”svensk” och ”zigenare” samt en bredare syn på vad det är att vara en nation så försvinner också talet om folkhemmet och välfärdssamhället. Folkhemmet framstår inte som något som är enbart välkomnande utan också har drag av kontroll gentemot sin befolkning.

Vidare forskning

Jag har begränsat min undersökning tidsmässigt till 1960-talet. I slutet av 1960-talet förändras sättet att tala om assimilation och etnicitet i den offentliga debatten men det hade varit intressant att se utvecklingen fram till 1975 då Sveriges integrationspolitik lades om. Jag har även valt att i studien begränsa mig till tidskrifter och böcker som trycktes och gavs ut denna tid. Det finns ett stort material av tidningsurklipp på Stockholms stadsarkiv där tidningsnotiser om romer mellan 1957-1996 som jag gick igenom som hastigast (och då bara åren 1963-1969). Att gå igenom detta mer noggrant skulle eventuellt kunna ge en mer nyanserad bild av debatten och nya ståndpunkter skulle kunna upptäckas.

Jag har valt att utgå från ett perspektiv där romer upplevs vara ett annat folk men detta perspektiv ger naturligtvis inte hela bilden av situationen. En möjlig ingång hade också varit att se på debatten utifrån ett klassperspektiv. Romerna var en grupp, om vi talar med Bourdieu, utan symboliskt, ekonomiskt eller ett kulturellt kapital, hur påverkade det debatten?

1960-talets debatt fördes mestadels av debattörer utan romskt ursprung (med Katarina Taikon som ett lysande undantag). En möjlig utgångspunkt vore att jämföra den med en intern debatt bland romer för att även få se händelseförloppet i deras perspektiv.

Sammanfattning

Syftet med min uppsats är att undersöka debatten om romers assimilation 1963-1969. Källmaterialet som har använts är böcker som gavs under denna tidsperiod och artiklar i tidsskrifter. Frågeställningarna är vilka argument framfördes i debatten, vilken syn på ”zigenare” och etnicitet detta speglar samt om debatten har förändrats över tid och i så fall hur. Forskningen om romers assimilation har främst varit inriktad på statliga åtgärder därför fyller den här uppsatsen en lucka.

I debatten 1963-1966 var assimilation och interventionen självklara utgångspunkter. Romerna ansågs vara ett folk som inte kunde försörja sig och levde utanför samhället. Förklaring till detta var framväxten av det moderna samhället. De flesta debattörer argumenterade för att romerna skulle få bostäder och bli ”svenskar”. Att de skulle få bli en del av folkhemmet var också en vanlig åsikt. De flesta ansåg också att romernas olikhet hade uppstått på grund av omständigheter och inte vara medfödda. Det fanns dock en debattör som inte höll med utan såg romerna ur ett romantiskt perspektiv och ville att staten skulle låta ”zigenare” fortsätta vara ”zigenare”.

I debatten 1966-1969 sker en förskjutning från assimilation och intervention och istället föregrep debatten pluralism som idag är det rådande perspektivet. Det öppnades upp för en vidare tolkning av att vara ”svensk” och romsk kultur uppvärderades.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor

Ledare, *Amé Beschás*, 1965:1.

Bengtsson, Per Olof ”Brev till redaktionen” *Zigenaren*, 1966

Engelhart, Kaj ”Zigenarna i folkhemmet. Reportage och intervjuer” *Katolsk kyrkotidning*, 1968:4

Kumm, Evert, *Zigenare och vanliga svenskar: fakta om en s.k. rasconflikt*, förf., Örebro, 1965

Lo-Johansson, Ivar, *Zigenare: en sommar på det hemlösa folkets vandringsstigar med ett tillägg: Tjugofem år efteråt*, Prisma, Stockholm, 1963

Reinans, Sven Alurs ”Minoriteter i statistisk belysning” I *Svenska minoriteter: en handbok som kartlägger invandringspolitiken och befolkningsminoriteternas ställning inom det svenska samhället*, Schwarz, David (red.), Aldus/Bonnier, Stockholm, 1966

Schwarz, David ”Flerkultursamhälle eller assimilation?” *Ord och bild*, 1966:3

Sjödin, Stig ”En hunsad minoritet” *Kommunalarbetaren* 1968:3

Sjöqvist, Stina ”Positiva erfarenheter av zigenarundervisning” *Lärartidningen/Svensk skoltidning*, 1968:23

Taikon, Katarina, *Zigenerska.*, Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1963

Taikon, Katarina, ”Kampen mot analfabetismen”, *Sociala meddelanden*, nr 3-4, 1966

Taikon, Katarina ”Nej vi lynchar dem inte”, *Metallarbetare*, nr 21, 1967a

Taikon, Katarina ”Frågor kring zigenarna”, *Zigenaren*, 1967b

Takman, John ”Som läkare för zigenarna” *Sociala meddelanden*, 1962:6

Takman, John ”Zigenare offer för segregationspolitiken” *Medicinska Förenings Tidskrift*, 1963:9

Takman, John, ”Zigenarna i det svenska samhället” *Sociala meddelanden*, 1966:3-4

Tillhagen, Carl-Herman, En varböld i folkhemmets Sverige, *Metallarbetaren*, 1963:13

Tillhagen, Carl-Herman, *Zigenarna i Sverige*, Natur o. kultur, Stockholm, 1965

Wall, Nils ”Från husvagn och lägereld till höghus i Farsta” *Sociala meddelanden*, 1965:7-8

Wall, Nils ”Vägen framåt”, *Amé Beschás*, 1965:2

Wächter, Michael, ”Invandrare och minoriteter” *Ord och bild*, 1966:3

Övriga tidningar

Karlshamns Allehanda 12.2.63

Vimmerby Tidning 16.2.63

Örebro-Kuriren 12.2.63.

Dagens Nyheter, 4.10.63.

Sydsvenska dagbladet, 6.4.63

Stockholms-Tidningen, 11.4.63

Barometern, 6.4.63

UNT, 6.4.63.

Litteratur

Arnstberg, Karl-Olov, *Svenskar och zigenare: en etnologisk studie av samspelet över en kulturell gräns*, Carlsson, Stockholm, 1998

Catomeris, Christian, *Det ohyggliga arvet: Sverige och främlingen genom tiderna*, Ordfront, Stockholm, 2004

Cederberg, Irka, *Född fördömd: romerna - ett europeiskt dilemma*, Leopard, Stockholm, 2010

Eriksen, Thomas Hylland, *Etnicitet och nationalism*, Nya Doxa, Nora, 1998

Lagergren, Fredrika, *På andra sidan välfärdsstaten: en studie i politiska idéers betydelse*, B. Östlings bokförl. Symposion, Diss. Göteborg : Univ.,Eslöv, 1999

Lööw, Heléne. "Det förråda folkhemmet" - om folkhemsidén i rasideologisk och extremnationalistisk tappning. I *Det slutna folkhemmet: om etniska klyftor och blågul självbild*, Amin, Samir, Lindberg, Ingemar & Dahlstedt, Magnus, (red.), Agora, Stockholm, 2002

Montesino, Norma, Romer i svensk myndighetspolitik – ett historiskt perspektiv. Meddelande från Socialhögskolan 2010:2. Lunds Universitet

Montesino Parra, Norma, *Zigenarfrågan: intervention och romantik*, Socialhögsk., Univ., Diss. Lund : Univ., 2002,Lund, 2002'

Pålsson, Yvonne, *Zigenare och tattare i Sverige 1950-1975: bidrag till en bibliografi*, Immigrant-inst., Borås, 1976

Román, Henrik, *Folkhemmet och det hemlösa folket: om svensk zigenarpolitik 1954-1969*, Centrum för multietnisk forskning, Uppsala, 1992

Svanberg, Ingvar & Tydén, Mattias, *Tusen år av invandring: en svensk kulturhistoria*, 1. uppl., Gidlund, Stockholm, 1992

Wikström, Hanna, *Etnicitet*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2009

Åmark, Klas, *Hundra år av välfärdsolitik: välfärdsstatens framväxt i Norge och Sverige*, 1. uppl., Boréa, Umeå, 2005

Webbplatser

<http://nationellaminoriteter.nordiskamuseet.se/att-vara-nationell-minoritet.htm>, 2013-05-27.

<http://nationellaminoriteter.nordiskamuseet.se/romer.htm>, 2013-05-27.

<http://www.ne.se/metallarbetarenm>, 2013-05-27.

<http://www.regeringen.se/content/1/c4/18/78/6e54e14b.pdf>, 2013-06-10.

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=503&artikel=5287850>, 2013-05-27.

<http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/70562?programid=503>, 2012-05-27.